UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta
Ústav románských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Iva Deylová

HUEHUETLATOLLI
MORÁLNÍ PONAUČENÍ NEJEN STARÝCH AZTÉKŮ

HUEHUETLATOLLI
MORAL LESSONS NOT ONLY OF THE OLD ATZECS

Vedoucí práce:
Doc. Markéta Křížová, PhD.

2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

OBSAH

1. Úvod …….. 4
1.1. Aztécká, či nahuaská literatura? ……. 6
1.2. Konfrontace dvou „světů“ v dílech španělských misionářů ……... 7
1.3. Vzdělávací systém v předkolumbovském Mexiku a jeho vliv na literaturu…….……... 13
1.4. Shrnutí ……... 16
2. Klasifikace nahuaské literatury……. 19
2.1. *Cuicatl*…… 19
2.2. *Tlahtolli* ……. 21
3. *Huehuetlatolli* z pohledu badatelů …….. 24
3.1. Klasifikace *huehuetlatolli* ……. 26
3.2. Odraz nahuaského světa v *huehuetlatolli* ……. 27
3.2.1. Promluvy k božstvům …… 27
3.2.2. Promluvy k dětem …….. 30
3.2.3. Projevy u příležitosti svatebního obřadu …… 33
3.2.4. Projevy pronášené v různých fázích mateřství a dětství ……..…….. 36
3.3. Shrnutí ……..…….. 40
4. Kritické zhodnocení pramenů ……..... 42
4.1. Kompozice, jazyk a styl …… 43
4.2. Shrnutí ……... 52
5. Vývoj *huehuetlatolli* po příchodu Evropanů …… 53
6. Závěr …… 60
Résumé ve španělském, českém a anglickém jazyce ……... 63
Bibliografie …….. 69
Přílohy …….. 72

1. ÚVOD

Diplomová práce analyzuje méně známou kapitolu mexické předkolumbovské literatury – texy v původním jazyce nahuatl nazývané *huehuetlatolli*, v českém doslovném překladu „staré slovo“ či „slovo starců“.[1] Původní obyvatelé dnešního Mexického údolí, jejichž mateřským jazykem byl právě nahuatl, takto označovali mluvené projevy, jakási morální ponaučení, která byla v tehdejší společnosti velmi oblíbena a jež byla pronášena lidmi různého společenského postavení při rozličných příležitostech.

V odborné literatuře o předkolumbovském Mexiku se velmi často setkáme se zaměňováním pojmů „aztécký“ a „nahuaský“, což pramení ze skutečnosti, že v době příchodu Evropanů na americký kontinent, respektive do Mexického údolí, dominoval této oblasti jeden z nahuaských kmenů – Aztékové. Vlastní jméno tohoto etnika se tedy na dlouhou dobu stalo synonymem pro veškerou populaci současného centrálního Mexika.[2] Pokusím se proto o přesné vymezení významu těchto termínů v kontextu historického pozadí, během něhož *huehuetlatolli* pravděpodobně vznikaly.

Výše jsem se zmínila o literární tvorbě původních obyvatel Ameriky. Můžeme však dochované taxty opravdu považovat za literaturu? Někteří badatelé, kteří se věnují mezoamerickému regionu, jsou v tomto ohledu velmi zdrženliví a mnoho z nich její existenci vůbec nepřipouští. Argumentují především nedostatečně rozvinutým systémem písemného záznamu.[3] V této práci jsem se přiklonila k opačnému názoru a vycházím převážně z koncepce mexických teoretiků Ángela Marii Garibaye a jeho žáka Miguela Leóna-Portilly, kteří se zabývají tamější předkolumbovskou literární produkcí velmi podrobně. Pokud tedy připustíme, že nahuaská literatura existuje, nabízí se otázka, zda *huehuetlatolli* tvoří její součást. Tyto slovesné útvary byly v tehdejší mexické společnosti

[1] Cf. García Quintana, María José. Los *huehuetlahtolli* en el Códice florentino. *Estudios de Cultura Náhuatl*, 2000, vol. 31, s. 124–126.
[2] S chybným používáním či střídáním obou pojmenování se setkáme například v knize George C. Vaillanta *Aztecs of Mexico: Origin, Rise and Fall of the Aztec Nation*, Garden City: Doubleday, 1941. Její poslední přepracované a rozšířené vydání z roku 1973 nevykazuje v tomto ohledu žádný posun.
[3] Cf. Vaillant, George C. *La civilización azteca.* Přeložili Samuel Vasconcelos, Margarita Montero. México: Fondo de Cultura Económica, 1995, s. 140. Todorov, Tzvetan. *Dobytí Ameriky. Problém druhého.* Přeložila Kateřina Lukešová. Praha: MF, 1996, s. 97. Caso, Alfonso. *El pueblo del sol.* México: Fondo de Cultura Económica, 1953, s. 110.

tradovány ústně, z čehož se dá předpokládat, že každý takový proslov se mírně lišil, i když byl opakován při stejné společenské příležitosti. První písemnou podobu projevů známe až od španělských misionářů, kteří je na počátku koloniálního období zachytili podle vyprávění indiánských vzdělanců pocházejících převážně z vyšších společenských vrstev. Jejich informace mohly být tedy bez jakéhokoliv záměru ovlivněny touto skutečností, což je nutné v této práci při rozboru a vyvozování závěrů zohlednit. Dalším sporným bodem je také důvěryhodnost takto zaznamenaných materiálů. Je přepis z pera Španělů opravdu spolehlivý? A naopak, chtěli vždy původní obyvatelé sdělit příchozím celou pravdu? Nemohlo také docházet k nechtěným významovým posunům vzhledem k naprosté odlišnosti vidění a chápání světa z obou stran? Na tyto i další otázky se pokusím nalézt odpověď v následujícím textu. Výsledky tohoto pátrání však není možné, vzhledem k dochovaným pramenům a míře dosavadního poznání nahuaské kultury, považovat za definitivně platné.

Předmětem mého zájmu jsou samotné *huehuetlatolli*, které mohou i přes výše zmíněné pochybnosti přinést mnoho cenných informací o každodenním životě, názorech, potřebách, přáních, myšlení a cítění mexických Indiánů. Dále se zaměřím také na nespornou uměleckou hodnotu těchto projevů. Nejprve se pokusím obhájit jejich místo v nahuaské literární produkci, následně provést jejich klasifikaci a analyzovat je v duchu evropských literárních tradic, neboť právě původní nahuaské písemné památky se v rámci celého amerického kontinentu nejvíce blíží evropskému pojetí literatury (například členěním na poezii a prózu). Vycházím však ze španělských překladů *huehuetlatolli*, což představuje zejména u jazykového rozboru jisté překážky, kterých jsem si plně vědoma.

Podle dostupných informací je zřejmé, že tato několikasetletá tradice dosud nezanikla a ve více či méně pozměněné podobě přetrvává v některých oblastech Mexika dodnes. V poslední kapitole práce se proto zaměřím na význam *huehuetlatolli* v moderní mexické společnosti a na změny, které tento literární útvar v průběhu doby prodělal.

1.1. AZTÉCKÁ, ČI NAHUASKÁ LITERATURA?

Pojem „aztécká literatura“ je podobně zavádějící jako slučování dějin předkolumbovského Mexika pouze s jedním z mnoha kmenů – Aztéky, náležejícími do velké jazykové skupiny nahuasky mluvících etnik. Aztékové, původně nomádský národ proslulý válečnou zdatností, jakožto poslední migrační vlna směřující do už tehdy přelidněné oblasti náhorní Mexické plošiny, dokázali využít politické roztříštěnosti regionu i jeho bohatého kulturního dědictví a prosadit se zde krátce před příchodem Španělů. Kolem roku 1325, po dlouhých peripetiích a bojích s okolními městskými státy, založili na nehostinném ostrově v dnes již neexistujícím jezeře Texcoco budoucí centrum své říše México-Tenochtitlán. Jejich postavení v regionu postupně sílilo a v roce 1427 Aztékové využili nesvárů dvou vlivných sousedních center – svého původního spojence Azcapotzalka, které dobyli a zničili, a Texcoka, s nímž a s dalším významným střediskem Tlacopanem pak založili trojspolek městských států, jemuž již nic nebránilo v rozmachu. Tenochtitlán jako nejsilnější z této trojice na sebe přirozeně strhl politickou a hospodářskou moc. Texcoco se naopak v tomto období stalo velmi důležitým centrem uměleckého a duchovního života, jen Tlacopan zůstával v rámci trojspolku upozaděn. Aztékové se tak během velmi krátké doby dostali v oblasti předkolumbovského Mexika na pomyslný vrchol mocenské pyramidy a ustavili zde vojensko-teokratický stát.[4]

Politický vzestup byl doprovázen i rozvojem v oblasti kulturní. Literatura a jiné druhy umění[5] byly kromě hlavních středisek trojspolku pěstovány i v jiných městech postupně rostoucí říše, jejímž pojítkem byl kromě politicko-hospodářských svazků i jazyk nahuatl, který zde zastával funkci tzv. lingua franca,[6] již si udržel i po ovládnutí této oblasti Španěly. Z tohoto důvodu je tedy vhodnější používat spojení „nahuaská

[4] Cf. Křížová, Markéta. *Aztékové*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005, s. 7–19.

[5] „Čisté“ umění v předkolumbovské společnosti prakticky neexistovalo. Architektura, sochařství a další umělecká odvětví sloužila převážně náboženským účelům, výrobky řemeslníků, které bychom dnes považovali za umělecké, byly chápány jako předměty denní potřeby. Cf. Vaillant, George C. *La civilización azteca*. s. 131. Pouze literatura se z tohoto pojetí umění vyděluje a vzniká naprosto nezávisle.

[6] Lingua franca – komunikační prostředek na jazykově rozmanitém území aztécké říše i pozdější španělské kolonie. Aztékové nevnucovali podrobeným etnikům svůj jazyk jako například Inkové, ale zavedli systém překladatelů, tzv. *nahuatlatos*, kteří komunikovali s centrem. Po příchodu Španělů koexistují oba jazykové systémy a postupem času tak v obou dochází k nutným změnám, převážně v lexikální oblasti. Cf. Lastra de Suárez, Yolanda; Horcasitas, Fernando. „La lengua náhuatl de México.“ In *América Latina en sus lenguas indígenas*. Ed. Bernard Pottier. Caracas: Monte Ávila Editores, 1983.

literatura“ v její celistvosti, neboť cílem této práce není zkoumání výhradně aztécké literární produkce, pokud by to vůbec na základě dochovaných materiálů bylo možné. Jeden z prvních autorů, již zmíněný badatel Ángel María Garibay, se této problematice podrobně věnoval v díle *Historia de la literatura náhuatl*,[7] které dodnes patří k základním pracem na toto téma. Jeho žák Miguel León-Portilla vysvětluje rozdílnost pojmů „aztécký“ a „nahuaský“ v úvodu své disertační práce, jež byla přeložena do několika světových jazyků, mimo jiné i do češtiny.

> Je však na místě zdůraznit, že Aztékové či Mexikové, proslavení svou vojenskou a hospodářskou velikostí, nebyli v 15. a 16. století jedinými představiteli nahuaské kultury, … vedle nich existovali i další, různou měrou na nich závislí Nahuové. Jedni byli spojenci jako Tlacopan, Texcoco, kde vládl slavný Nezahualcoyotl, jiní, ač také Nahuové, byli nepřáteli Aztéků, například panství Tlaxcaltéků a Huexotzinků. … A tak budeme hovořit o myšlení, umění, vzdělání a historii, jedním slovem o *nahuaské kultuře*, která existovala ve významných centrech předhispánského nahuaského světa v 15. a 16. století.[8]

1.2. KONFRONTACE DVOU „SVĚTŮ“ V DÍLECH ŠPANĚLSKÝCH MISIONÁŘŮ

Mezoamerika je jediným místem na celém americkém kontinentu, kde se rozvinulo dokonce několik písemných systémů. V mayské oblasti se vyvinulo tzv. smíšené logo-sylabické písmo, které známe z několika dochovaných kodexů[9] a dále též z velkého množství nápisů na stélách, zdech chrámů či keramice. V centrálním Mexiku se používalo písmo nahuaské a v západním Mexiku pak mixtécké. Poslední dva jmenované systémy jsou si velmi blízké, ale ve srovnání s mayským je jejich charakter poněkud odlišný, chybí zde slabičné ikony. V nahuaském písmu se kombinují piktografické a ideografické znaky pouze se třemi fonetickými.[10] I přes svou formální „nedokonalost“ dovolovalo nahuaské písmo zaznamenat kromě dat a jmen i abstraktní

[7] Garibay, Ángel María. *Historia de la literatura náhuatl.* México: Porrúa, 1953. (1.vyd.)
[8] León-Portilla, Miguel. *Aztécká filozofie. Myšlení Nahuů na základě původních pramenů.* Přeložila Eva Mánková. Praha: Argo, 2002, s. 17.
[9] Kodex – tímto termínem bývají označovány písemné památky mezoamerických civilizací, tedy rukopisy zachované nejčastěji na rostlinném papíru či vydělané kůži. Od evropské knihy se liší na první pohled svou formou, jedná se o skládaný pruh papíru, jakési „leporelo“. Cf. Klápšťová, Kateřina; Krátký, Čestmír. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky.* Praha: Libri, 2001, s. 86.
[10] Lastra de Suárez, Yolanda; Horcasitas, Fernando. „La lengua náhuatl de México.“ s. 266.

pojmy, což dávalo nahuaským autorům možnost popsat nejrůznější aspekty tehdejšího života, případně se oddávat i reflexivní tvorbě v podobě poezie.

Právě z oblasti Mexického údolí se do dnešní doby podařilo zachovat největší množství předkolumbovské literární produkce, i když v originální podobě je to pouze jediný cele dochovaný exemplář – tzv. *Codex Borbonicus*, který je dnes uložen v Paříži.[11] Většina textů tedy pochází z počátku koloniálního období, kdy se především první katoličtí misionáři s pomocí domorodých vzdělanců zasloužili o zaznamenání literárních děl v původním jazyce, ovšem nyní psaném latinkou na základě dobové španělské grafiky. Po příchodu Evropanů byly předkolumbovské kodexy z převážné části zničeny,[12] neboť podobně jako byly bořeny chrámy a sochy zasvěcené starým božstvům, tak i knihy byly považovány za předměty pohanské víry a modloslužebnictví. Paradoxně to byli opět první misionáři, kteří v rámci svého evangelizačního úsilí dávali podnět k tomuto obrazoborectví a pálení knih. Na jejich obranu je ale nutno zdůraznit, že mnozí z nich se později sami aktivně podíleli na částečném zachování původního písemnictví. Patří mezi ně především příslušníci františkánského a dominikánského řádu – například Andrés de Olmos, Bernardino de Sahagún, Toribio de Benavente, Diego Durán a další. Již v roce 1533, poměrně brzy po dobytí Mexika, biskup Sebastian Ramírez de Fuenleal a páter Martín de Valencia pověřili františkánského pátera Andrése de Olmos sepsáním „knihy starožitností“ o předešlém způsobu života obyvatel měst Mexika, Texcoka a Tlaxcaly.[13] Prvotním záměrem podobných počinů ale nebyla vždy snaha zachránit alespoň část postupně zanikajících pamětihodností, nýbrž touha po bližším poznání předkolumbovské společnosti, které mělo posléze napomoci snazšímu vymýcení pohanských tradic.

S obdobným záměrem započal své dílo i další příslušník františkánského řádu Bernardino de Sahagún, který sám sebe přirovnával k lékaři, jenž bez znalosti choroby nemůže léčit nemocného. „El médico no puede acertadamente aplicar las medicinas al enfermo (sin) que primero conozca de qué humor, o de qué causa proceda la enfermedad…“[14] Po příchodu do Nového Španělska v roce 1529 cestoval v rámci své

[11] Křížová, Markéta. *Aztékové*. s. 49.
[12] V oblasti Mexika nařídil pálení předkolumbovských kodexů např. první biskup Zumárraga; Diego de Landa je známý jako palič mayských kodexů.
[13] Cf. León-Portilla, Miguel. *El destino de la palabra.* México: Fondo de Cultura Económica, 1996, s. 1.
[14] Sahagún, Bernardino de. *El México antiguo (Selección y reordenación de la Historia general de las cosas de Nueva España de fray Bernardino de Sahagún y de los informantes indígenas)*. Caracas:

evangelizační činnosti po dnešním Mexiku a od 40. let 16. století započal shromažďovat informace a materiály o místních „neduzích“. Během této práce, které zasvětil zbytek života, se jeho postoj k dané problematice postupně měnil, což je patrné z některých poznámek v díle.[15] Tento postřeh zaznamenal i autor prologu knihy *El México antiguo*, José Luis Martínez: „… su obra está rasgada por esta disputa interior entre el misionero que quiere ser implacable y el hombre de ciencia que ha acabado por amar el objeto de su estudio y que, paso a psao, va erigiendo un monumento a sus enemigos.“[16] Názorové proměně nasvědčuje také celkový rozsah práce, neboť Bernardino de Sahagún nashromáždil v jazyce nahuatl tolik pečlivě zaznamenaných a ověřených materiálů, že naplnily dvanáct svazků tzv. *Códice florentino*, nazvaného podle místa knihovny, v níž byl kodex uložen jako dar Filipa II. Franciskovi de Medici již roku 1579 a poté na dlouhou dobu zapomenut.[17] Tento rukopis obsahuje také částečný překlad do španělštiny, jenž dnes známe jako *Historia general de las cosas de Nueva España* a který je doplněn i celou řadou ilustrací. Název „etnologická encyklopedie“, jak bývá toto monumentální dílo někdy označováno, je v tomto případě vskutku oprávněný. Každá z dvanácti knih[18]

Biblioteca Ayacucho, 1981, s. 3. Překl. aut.: „Lékař nemůže nemocnému správně předepsat lék, aniž by nejprve zjistil, jaké má nemoc příznaky či příčiny…“

[15] „Del saber, o sabiduría de esta gente, hay fama que fue mucha como parece en el libro décimo…, donde se afirma que fueron perfectos filósofos y astrólogos y muy diestros en todas las artes mecánicas…“ (s. 5), Překl. aut.: „O vědění či vzdělanosti těchto lidí se říká, že byly nezměrné, jak je patrné v desáté knize…, kde se praví, že byli znamenitými filozofy a astrology, jakož i velmi zručnými řemeslníky…“;
„Todas las naciones, por bárbaras y de bajo metal que hayan sido, han puesto los ojos en los sabios y poderosos para persuadir, y en los hombres eminentes en las virtudes morales, y en los diestros y valientes en los ejercicios bélicos… Esto mismo se usaba en esta nación indiana, y más entre los mexicanos, entre los cuales, los sabios retóricos, y virtuosos, y esforzados, eran tenidos en mucho…“ (s. 133.) Překl. aut.: „Všechny národy, i přes svůj barbarský či nízký původ, si vážily lidí moudrých, schopných přesvědčovat a ctnostných, jakož i obratných a odvážných ve válce… Tak tomu bylo také mezi indiánskými národy, především mezi Mexičany, mezi nimiž byli vysoce ceněni moudří řečníci, ctnostní umělci i udatní bojovníci.“;
„El lenguaje y afectos que el padre, señor principal, usaba para persuadir a su hijo al amor de la castidad, donde se pone cuan amigos eran los dioses de los castos, con muchas comparaciones y ejemplos muy al propósito con excelente lenguaje; tratando de esta materia ofrecese tocar otras muchas cosas gustosas de leer.“ (s. 171) Překl. aut.: „Jazyk a výrazy, které používal otec, urozený pán, aby přesvědčil svého syna o lásce k čistotě. Zde se krásným jazykem, s mnoha vhodnými přirovnáními a příklady, uvádí, jak byli bohové nakloněni počestným lidem. Spolu s tímto tématem se nabízí mnoho dalších příjemných námětů ke čtení.“

[16] Předmluva José Luise Martíneze ke knize *El México antiguo.* s. XCVIII. Překl. aut.: „… jeho dílo je rozpolcené vnitřním sporem mezi misionářem, který chce být neúprosný, a mužem oddaným vědě, který se nakonec zamiluje do objektu svého zkoumání a který tak postupně staví pomník svým nepřátelům.“

[17] Cf. García Quintana, María José. Historia de una *Historia. Estudios de Cultura Náhuatl.* 1999, vol. 29, s. 170.

[18] Kniha I je věnována indiánským bohům a bohyním, kniha II svátkům a oslavám bohů, kniha III nesmrtelnosti duše a její posmrtné pouti, kniha IV astrologii, kniha V věštbám, kniha VI rétorice a morálce,

je věnována ucelenému tématu či okruhu témat, která jsou svědomitě zpracována, a ve své celistvosti tak i v dnešní době patří k jednomu z nejdůležitějších zdrojů informací o předkolumbovském Mexiku. Z hlediska této diplomové práce je Sahagúnovo dílo zajímavé i proto, že zahrnuje také velký počet textů *huehuetlatolli*.

Otázkou zůstává, nakolik veškeré poznatky, které se Bernardinu de Sahagún a jiným misionářům podařilo nashromáždit, odpovídají předkolumbovské realitě. Po posouzení dostupných pramenů[19] jsem dospěla k závěru, že bude vhodnější vycházet zejména z díla Bernardina de Sahagún, neboť jeho metody shromažďování a ověřování získaných materiálů jsou objektivnější a věrohodnější než u jeho předchůdce Andrése de Olmos. Ten jako první Španěl, který se záhy po dobytí Mexika-Tenochtitlanu věnoval studiu místního jazyka nahuatlu a původních literárních tradic, získal od indiánských učenců asi dvacet ukázek *huehuetlatolli.* Jeho současník královský úředník Alonso de Zorita, působící tehdy v Mexiku, se vyjádřil k Olmosově práci o indiánských zvyklostech následovně:

> Demás de criar los hijos con disciplina é cuidado que se ha dicho los padres [indígenas] ansimismo lo tenían en les dar muchos y muy buenos consejos, y los tienen hoy en día los indios principales por memoria en sus pinturas: é un religioso muy antiguo en aquella tierra… los tradujo en su lengua, y dice que hizo á unos principales que los escribiesen… é que los escribieron y ordenaron en su lengua sin estar él presente, y los sacaron de sus pinturas, que son como escritura é se entienden muy bien por ellas; é que no se mudó letra de lo que le dieron, más que dividirlo en párrafos… y que los nombres de sus dioses les avisó que les quitasen é pusiesen el nombre de Dios verdadero y Señor Nuestro.[20]
>
> Kromě výše zmíněné péče a disciplíny, s kterou vychovávali své děti, mívali (indiánští) rodiče ve zvyku dávat jim mnoho velmi dobrých rad, které udržují v současné době v paměti významní indiánští přestavitelé pomocí obrázkových kodexů. Jeden duchovní, který dlouho pobýval v té zemi…, je přeložil do svého jazyka, poté co požádal několik významných lidí, aby mu je sepsali. …a oni je v jeho nepřítomnosti sepsali a uspořádali ve svém jazyce na základě obrazových kodexů, které slouží jako písmo a jsou velmi dobře srozumitelné. Text, který mu

---

kniha VII filozofii, kniha VIII panovníkům a formám vlády, kniha IX obchodníkům, řemeslníkům a jejich způsobu života, kniha X zlozvykům a ctnostem, nemocem a lékům, kniha XI fauně a flóře, kniha XII dobytí Mexika.

[19] Musím upozornit, že v tomto případě je termín pramen použit poněkud nepřesně, vhodnějším označením by snad bylo „sekundární pramen“, neboť se jedná o španělský překlad nahuaského textu, který je pro nás nedostupný. V případě *huehuetlatolli* jsou to dvě základní díla od Andrése de Olmos a Bernardina de Sahagún.

[20] Morgan, Lewis; Bandelier, Adolph. *México antiguo.* Přeložily Stella Mastrangelo, Josefina Anaya. México: Siglo XXI, 2003, s. 497.

> odevzdali, nebyl vůbec upravován, jen byl rozdělen do odstavců… Doporučil jim, aby nepoužívali jména svých bohů, ale nahradili je jménem pravého boha, Našeho Pána. (Překl. aut.)

Z tohoto komentáře je zřejmé, že se Andrés de Olmos snažil věrohodně zachytit domorodou tvorbu, ale i přesto svým informátorům doporučil nahradit původní jména bohů jediným přípustným v souladu se svým hlavním posláním, tedy šířením katolické víry. Originální Olmosův spis se bohužel do dnešní doby nedochoval a v současnosti z něj máme k dispozici pouze ukázky, které se nacházejí jen v některých výtiscích jeho gramatiky nahuatlu – *Arte de la lengua mexicana*. Kolem roku 1600 však vychází přepracované a rozšířené vydání Olmosových textů – *Huehuetlahtolli, que contiene pláticas que los padres y madres hicieron a sus hijos y a sus hijas, y los señores a sus vasallos, todas llenas de doctrina moral y política,*[21] které editoval františkán Juan Bautista Viseo. Tento text ovšem doznává dalších změn, které byly prováděny opět za účelem většího přizpůsobení díla křesťanskému myšlení a vidění světa, což bylo do jisté míry patrné již u Olmose. Přímým důkazem záměrné modifikace jsou Bautistou přidané texty, napsané v duchu původních *huehuetlatolli,* ale se zřetelně novým náboženským poselstvím.[22]

Bernardino de Sahagún, jemuž vděčíme za největší sbírku *huehuetlatolli* (tvoří celou knihu VI jeho stěžejního díla *Historia general de las cosas de Nueva España* a další ukázky najdeme sporadicky i v ostatních svazcích), používal při získávání těchto i jiných materiálů v podstatě moderních postupů, v tehdejší době naprosto ojedinělých. Přestože práci započal na popud svého nadřízeného Franciska Torala a jeho hlavním cílem bylo šíření křesťanství mezi nevěřícími, výsledek jeho díla byl poněkud jiné povahy než například u Olmose. Obsah ani rozsah díla nebyly ale všemi v tehdejší době vnímány pozitivně, našla se i celá řada odpůrců, kteří všemožně bránili jeho dokončení a docílili zabavení všech materiálů na několik let.

Sahagún byl tedy pověřen, aby sepsal v nahuatlu veškeré informace o indiánském světě, které by podle jeho názoru mohly být užitečné během procesu evangelizace

[21] Překl aut.: *Huehuetlahtolli, obsahující proslovy rodičů k synům a dcerám, pánů k poddaným, plné morálních a výchovných ponaučení.*
[22] Cf. Předmluva Miguela Leóna-Portilly ke knize *Huehuehtlahtolli. Testimonio de la antigua palabra.* Z nahuatlu přeložil Librado Silva Galeana. México: Fondo de Cultura Económica, 1993. Toto dílo vychází z textů sebraných nejprve Olmosem a posléze vydaných Bautistou.

původních obyvatel a napomohly by v tomto ohledu misionářům, již budou tuto činnost vykonávat. Nejprve vypracoval jakýsi seznam témat, který postupně se svými indiánskými a španělskými pomocníky zpracovával na několika místech Mexika. Jeho první cesta za hledaným materiálem směřovala do Tepepulka, kde mu bylo dáno k dispozici asi deset významných vzdělaných mužů, s nimiž rozmlouval o stanovených tématech po dobu dvou let. Veškeré informace mu indiánští učenci poskytli v obrazové podobě a ti, kteří uměli používat latinskou abecedu, ji doplnili komentářem v nahuatlu. Sahagún v prologu ke knize II doslova říká: „Todas las cosas que conferimos me las dieron por pinturas, que aquella era la escritura que ellos antiguamente usaban, y los gramáticos las declararon en su lengua, escribiendo la declaración al pie de la pintura.“[23] Poté se přestěhoval do Tlatelolka, kde opět shromáždil několik domorodých vzdělanců, kteří ověřili, popřípadě opravili či doplnili materiály z Tepepulka a spolu s dalšími řádovými bratry znalými nahuatlu vše přepsali. Nakonec Sahagún odešel do Mexika a tady se věnoval další tři roky kontrole získaných textů a jejich uspořádání do odstavců, kapitol a knih. Zde pak bylo všech dvanáct knih přepsáno do finální podoby, přičemž byl text opět revidován tentokrát učenci z Mexika a také doplněn o gramatiku nahuatlu a slovník.[24]

Z výše uvedeného popisu Sahagúnovy sběratelské práce je evidentní, že věrohodnost jím shromážděných materiálů je nesporně vyšší než v případě později modifikovaných textů Andrése de Olmos. Jeho role je ale i přesto v tomto případě velice důležitá. José Luis Martínez se domnívá, že se Sahagún ještě před začátkem svého pečlivě promyšleného plánu na sběr informací inspiroval právě prací Andrése de Olmos, konkrétně jeho sbírkou *huehuetlatolli*, a sám již v roce 1547 shromáždil podobné literární útvary, které později uspořádal v knize VI *Historia general.*[25] Olmosovy původní texty, z nichž se do dnešní doby dochovaly jen zlomky, známe převážně z přepracovaného Bautistova vydání. Jejich hlavní výpovědní hodnota není tedy pro účely této práce tak relevantní, ale přesto jim je třeba přiznat významnou roli, již sehrály v životě a díle Bernardina de Sahagún.

[23] Sahagún, Bernardino de. *El México antiguo,* s. 10. Překl. aut.: „Veškeré materiály, se kterými jsme pracovali, mi dali v obrázkové podobě, což bylo písmo, které dříve používali. Znalci gramatiky je vyložili ve svém jazyce a výklad napsali pod obrázky.“
[24] Cf. Prolog José Luise Martíneze ke knize *El México antiguo*. s. IX–XXIV.
[25] Cf. Ibid., s. XVIII.

Kromě křesťanských misionářů a jejich indiánských pomocníků se do záchrany literárních památek pustili i někteří potomci nahuaské šlechty, kterým bylo umožněno naučit se číst a používat původní písmo. Od Evropanů pak přejali systém latinské transkripce a předkolumbovské kodexy či vyprávění starců zaznamenali ve svém mateřském jazyce, avšak přepsaném latinkou. Mezi nejznámější z nich patřili například Gabriel de Ayala z Texcoka, Chimalpahin z Chalka, Cristóbal del Castillo a Fernando Alvarado Tezozomoc z Mexika-Tenochtitlanu. Ve svých dílech se věnovali zejména historii či genealogii významných rodů.[26]

1.3. VZDĚLÁVACÍ SYSTÉM V PŘEDKOLUMBOVSKÉM MEXIKU A JEHO VLIV NA LITERATURU

Povaha literárních textů z pera domorodých autorů a z přepisu španělských misionářů i místních vzdělanců úzce souvisí se systémem předkolumbovské výchovy a vzdělávání. Z dochovaných materiálů víme, že v tehdejším Mexiku existovaly dva typy škol – tzv. *calmécac* a *telpochcalli.*[27] První z nich, provozovaná v rámci chrámových středisek, byla vyhrazena příslušníkům vyšších sociálních vrstev (*pipiltin*) a připravovala své žáky na budoucí postavení kněží, vojenských velitelů či vysokých představitelů říše a úředníků. Výuka probíhala především formou memorování textů, které byly zachyceny původním indiánským písmem v kodexech, a soustředila se zejména na čtení a psaní, rétoriku, náboženství, historii, matematiku, astrologii, kalendářní systém a jeho interpretaci. *Telpochcalli* navštěvovaly děti z nižších společenských tříd (*macehualtin*) a získávaly v nich základní vědomosti v oblasti náboženství, řemesel a chlapci také absolvovali nezbytný vojenský výcvik. Na úrovni domácí výchovy hrály důležitou roli právě *huehuetlatolli,* jejichž prostřednictvím Nahuové už od raného dětství vštěpovali svým potomkům základní pravidla slušného chování a další obecně platné společenské normy. Sahagúnovi informátoři prošli pravděpodobně výchovou prvního typu škol, a je tedy pravděpodobné, že některé získané texty tvořily původně součást výuky vyšších vrstev.

[26] León-Portilla, Miguel. *El destino de la palabra.* s. 6.
[27] Cf. Caso, Alfonso. *El pueblo del sol*. México: Fondo de Cultura Económica, 1953, s. 110–115.

Je také třeba zdůraznit, že literární produkce nahuasky mluvících kmenů byla pro „nedokonalost" písemného záznamu úzce spjata s verbální tradicí. Některá díla existovala pravděpodobně pouze v mluvené podobě, další pak byla zaznamenána písemně v kodexech. Jak už bylo uvedeno, zejména příslušníci vyšších vrstev se tyto texty učili znát zpaměti během školní výuky. Při jejich četbě a přednášení jim piktogramy a ideogramy sloužily především jako mnemotechnická pomůcka, která napomáhala takzvanému procesu *amoxohtoca,*[28] doslovně přeloženo „sledování cesty knihy". Miguel León-Portilla popisuje tento postup následovně – během četby učenci sledovali obrázky a znaky v kodexech, současně jejich sdělení přednášeli nahlas, a tak předávali veškeré texty v nich obsažené dál.[29] Je tedy zřejmý velký rozdíl mezi oralitou předkolumbovského Mexika a mezi tím, jak byl a je tento pojem chápán v našem kulturním prostředí. León-Portilla k tomuto procesu ještě dodává:

> … 'lo que se halla en los códices', amoxpan, 'será oído', es decir se convertirá en la oralidad de la palabra. Ésta, entre los mesoamericanos, y aquí entre los nahuas, no sólo guardaba la relación con lo expresado pictoglíficamente en los códices sino que, por así decirlo, constituía la des-codificación de ellos.[30]
>
> … „to, co se nachází v kodexech", amoxpan, „bude slyšeno", neboli se promění v mluvené slovo, které mezi Mezoameričany, a zde mezi Nahuy, nezahrnovalo jen provázanost s piktografickými vyobrazeními v kodexech, ale představovalo takříkajíc jejich dekódování. (Překl. aut.)

Každý přednes byl tedy do určité míry originálem a tato neopakovatelnost přenesením a „zakonzervováním" do psané podoby v evropském slova smyslu zákonitě vymizela. Patrick Johansson soudí, že přepsáním textů se vytratila i celá řada obtížně postihnutelných bezprostředních prvků, jako jsou například suprasegmentální prostředky, ozdoby řečníků a hudební či taneční doprovod, který byl součástí především poetické tvorby. Naopak texty prozaického charakteru, mezi něž patří kromě historických relací, mýtů, přísloví či proroctví i *huehuetlatolli*, převedením mluveného textu do psané podoby neutrpěly výraznějších změn a jejich významová stránka nebyla ovlivněna.[31]

[28] Výraz *amoxohtoca* je vytvořen spojením slov *amox-tli* (kniha), *oh-tli* (cesta) a *toca* (sledovat, následovat, jít po).
[29] Cf. León-Portilla, Miguel. *El destino de la palabra.* s. 28.
[30] Ibid., s. 71.
[31] Cf. Johansson, Patrick K. La *Historia general* de Sahagún. De la voz indígena al capítulo 15 del libro XII: las tribulaciones editoriales de un texto*. Estudios de Cultura Náhuatl*, 1999, vol. 29, s. 210–211.

I pokud se ztotožníme s tímto pohledem, musíme si stále klást otázku, nakolik takto přetransformovaná díla odpovídají původním znění a mají-li takovou vypovídací hodnotu, která jim je mnohými přisuzována. Miguel León-Portilla za důkaz autentičnosti nahuatlem psaných textů považuje tři následující aspekty: 1.) často se opakující výrazy typu *in nican ca* (tady je), *izcatqui* (zde se nachází), *niman ic, niman ye, niman ye ic* (potom, dále, následně) a jiné, které tak dokládají, že text byl původně zachycen obrázkovým a ideografickým písmem v kodexech, z nichž byl čten, popřípadě recitován a následně zaznamenán latinkou. 2.) četná ujištění přepisovatelů, ať už indiánských či španělských, o pravosti zaznamenávaného materiálu a jeho transkripci na základě starých kodexů. 3.) stejná témata či podobná vyprávění, která se nacházejí v textech různých období i oblastí napříč celou Mezoamerikou. [32]

Zároveň si však musíme klást i otázku, zda bylo snahou misionářů zapsat opravdu autentickou literární tvorbu původních obyvatel mezoamerického prostoru. Odpověď na ni není zcela jednoznačná. Určitě najdeme případy snah o věrohodné zaznamenání nejen literatury, ale i veškerých aspektů předkolumbovského života, jak to dokládají díla Bernardina de Sahagún, Diega Durána či Diega de Landa. Pravděpodobně však převažovali představitelé opačné tendence, tedy procesu jednoznačného přizpůsobení původních obyvatel evropskému způsobu vidění a chapání světa, bez výraznějších snah o hlubší poznání indiánských tradic. Současně s těmito snahami můžeme zaznamenat i reprezentanty snad nechtěně kompromisního jednání, kteří o původní kultury projevovali zájem, jenž byl ale přehlušen jejich náboženským zanícením, jakého jsme svědky například u Olmose či Bautisty.

V zájmu nestranného pohledu na celou problematiku bychom neměli opomenout ani význam role, kterou zde hraje i opačná perspektiva. Chtěli vždy indiánští informátoři sdělit nově příchozím celou pravdu? V tomto případě je třeba uvážit celou řadu faktorů. Jedním z nich mohlo být například téma dotazu. Víme, že indiánští kněží byli na počátku conquisty pronásledováni, a je proto pochopitelné, že se později v obavě před možným trestem zdráhali vypovídat o svém původním náboženství, které v předkolumbovské společnosti hrálo velmi důležitou úlohu. Miguel León-Portilla vyjmenovává na základě prací poněkud skeptičtějších autorů, než je on sám, další problémy, které mohly při

[32] Cf. León-Portilla, Miguel. *El destino de la palabra.* s. 53–67.

předávání informací nastat. Mezi těmi nejvýraznějšími uvádí například snahu tázaného uspokojit tazatele, možnost kontaminace evropskými kulturními prvky, zejména v případě již konvertovaných informátorů, či obecnou odlišnost obou kultur, především pak rozdílné vnímání světa, z něhož mohlo vyplynout nepochopení na jedné i druhé straně.[33]

Pokud bychom ale zpochybnili texty zapsané až během koloniální doby, zůstali bychom odkázáni převážně na archeologické vykopávky, jejichž interpretace také nemusí být vždy jednoznačná, a které by nám patrně neprozradily o předkolumbovské společnosti tolik jako do jisté míry nedůvěryhodné texty.

1.4. SHRNUTÍ

Přesvědčili jsme se, že ukázky *huehuetlatolli* z pera Bernardina de Sahagún jsou skutečně věrohodné, což kromě výše zmíněných důkazů dokládá i fakt, že pocházejí z velmi raného období po conquistě (1547). To je zřejmé z poznámky na konci knihy VI, ve které doslova stojí: „Fue traducido en lengua española por el dicho Padre Fray Bernardino de Sahagún –después de treinta años que se escribió en lengua mexicana– en este año de 1577.“[34] Pokud vezmeme v úvahu, že jeho informátory byli zejména vážení a vzdělaní stařešinové, je nanejvýš pravděpodobné, že prožili většinu svého života v období před setkáním s Evropany a texty *huehuetlatolli* se učili zpaměti již v mládí ve školách *calmécac*. Zdá se tedy, že můžeme vyloučit i možný vliv importované křesťanské kultury, která za pouhých dvacet šest let svého působení v tomto regionu nemohla zcela vymýtit či vymazat z paměti lidí podobné dlouholeté tradice.

Vzhledem k obsahu *huehuetlatolli* je třeba zdůraznit, že se v nich zpravidla nevyskytovala žádná „nevhodná“ témata, která by měla být před Španěly zatajována. Naopak převažovaly projevy plné morálních ponaučení, nabádající k řádnému životu, a jak jejich obsah, tak i bohatý a vytříbený jazyk byly zejména španělskými misionáři vnímány velmi pozitivně. Kultivovanost slovního projevu, úzce spjatá s touto zvyklostí, byla obecně původními obyvateli Mexika vysoce ceněna a stejný postoj zastávali také

[33] Cf. León-Portilla, Miguel. *El destino de la palabra*. s. 22–23.
[34] Sahagún, Bernardino de. *Historia general*. s. 418. Překl. aut.: „Byla přeložena do španělského jazyka řečeným otcem Bernardinem de Sahagún, tohoto roku 1577 – po třiceti letech od svého napsání.“

první evropští příchozí, kteří ji v počátečním období pobytu na americkém kontinentu mnohokrát s překvapením zaznamenali. Tuto skutečnost zmiňuje Bernardino de Sahagún[35] i další autoři.[36] *Huehuetlatolli* můžeme rovněž chápat jako typickou ukázku řečnického umění původních mexických obyvatel.

Pochybnostem o autenticitě sebraných materiálů musel čelit už sám Sahagún, v prologu ke knize VI proto na jejich obhajobu říká:

> En este libro se verá muy claro que lo que algunos émulos han afirmado, que todo lo escrito en este libro, …, son ficciones y mentiras, hablan como apasionados y mentirosos, porque lo que en este libro está escrito no cabe en entendimiento de hombre humano el fingirlo, ni hombre viviente pudiera fingir el lenguaje que en él está. Y todos los indios entendidos, si fueran preguntados, afirmarían que este lenguaje es propio de sus antepasados, y obra que ellos hacían.[37]

> V této knize vyjde jasně najevo, že někteří odpůrci, kteří tvrdí, že vše napsané v této knize, …, jsou smyšlenky a lži, mluví zaujatě a falešně. Neboť není v silách člověka, aby si vymyslel to, co je v této knize napsané, a nemohl by ani napodobit jazyk, kterým je kniha napsána. Také všichni učení Indiáni, pokud by byli dotázáni, by souhlasili, že tento jazyk je charakteristický pro jejich předky a že jej takto používali. (Překl. aut.)

Je také třeba mít na paměti, že texty, které jsem vybrala jako prameny pro tuto práci, byly používány převážně lidmi vyšších společenských vrstev, což je zřetelné již z názvů jednotlivých projevů, respektive krátkého obsahového shrnutí, kterým vždy Bernardino de Sahagún uvozuje každou ukázku. Ve většině z nich je explicitně řečeno, že se jedná o proslov významných osob, vyslanců či obchodníků. V ostatních případech, kde toto upřesnění chybí, se můžeme pouze domnívat, jakému sociálnímu okruhu byla promluva adresována.

---

[35] „…y hecho muy solemne parlamento, como ellos entonces le usaban hacer…“ Sahagún, Bernardino de. *El México antiguo.* s. 10. Překl. aut.: „…a po skončení velmi slavnostního projevu, jak bylo tehdy jejich zvykem…“

[36] „Ještě i po skončení conquisty se Španělé nemohou ubránit obdivu nad výmluvností Indiánů. Patnáct let po zániku aztécké říše vypráví Vasco de Quiroga: ‚Každý nám poděkoval zvlášť a s takovou výmluvností, jako by celý život studoval řečnické umění.‘“ „Sebastián Ramírez Fuenleal, …, se tolik těší z řeči Indiánů, že až zapomene na její mrzutý obsah: ‚Před deseti dny přišli náčelníci z Michoacánu a synové Cazonciho…, aby předložili stížnosti Vašemu Veličenstvu. Pronesli před námi tak dobře sestavenou řeč, že byla radost poslouchat, když nám ji tlumočníci překládali.‘“ Todorov, Tzvetan. *Dobytí Ameriky*. s. 96, 316.

[37] Sahagún, Bernardino de. *El México antiguo*. s. 133.

Miguel León-Portilla obecně o předkolumbovské literární tvorbě uvádí, že byla až na drobné výjimky dílem příslušníků kmenové aristokracie.[38] Je tedy možné, že stejně tak šlechta, jako i obyčejní lidé se v příslušných školách učili zpaměti různé typy *huehuetlatolli*, které pak během svého života používali při určitých příležitostech. Pro potřeby veřejného života a projevů s ním spjatých existovali v nahuaské společnosti „profesionální řečníci", kteří byli k dané příležitosti povoláni. „En toda comunidad, por pequeña que fuera, había oradores quienes eran llamados a hablar en las ocasiones solemnes del ciclo de la vida. Recitaban los famosos *huehuetlatolli* o discursos morales, llenos de retórica y metáforas elegantes."[39]

V nahuaské společnosti tedy zřejmě nezbývalo mnoho místa pro improvizaci. Podobně jako byl přesně stanoven postup během nejrůznějších oslav či rituálů, byl předem daný i obsah projevu, který měl být při příslušné události přednesen. V souladu s touto domněnkou se vyjadřuje také mexická historička María José García Quintana. Konstatuje, že ať byl řečníkem kněz, panovník, vysoký úředník, obchodník či řadový obyvatel, pronášel vždy předem naučený proslov, určený pro konkrétní situaci, který se mohl pouze přizpůsobit okolnostem, nikoli však zásadně měnit či nově vymýšlet.[40]

Na závěr zbývá ještě otázka, zda tyto původně mluvené projevy můžeme opravdu řadit k mexické předkolumbovské literární produkci. Kladný postoj výše zmíněných badatelů můžeme podpořit také stanoviskem ruského literárního teoretika Borise Tomaševského, který říká: „Literatura je fixovaná řeč samostatné hodnoty."[41] Na základě jeho názoru můžeme tedy považovat *huehuetlatolli* za nedílnou součást nahuaského písemnictví. O jejich hodnotě jistě není pochyb a jako formu fixace Tomaševskij chápe vedle písma či tisku i memorování textu a jeho ústní šíření. Někteří literární teoretikové však soudí, že pod pojem literatura je možné zahrnout jen psané či tištěné texty a mluvené slovo v této kategorii neakceptují. V případě *huehuetlatolli* nemůžeme s jistotou vyloučit ani existenci původní písemné verze, ta se ale bohužel do dnešní doby

[38] Cf. León-Portilla, Miguel. *El destino de la palabra.* s. 253.
[39] Lastra de Suárez, Yolanda; Horcasitas, Fernando. „La lengua náhuatl de México." s. 265. Překl. aut.: „V každé obci, jakkoli byla malá, žili řečníci, kteří byli zváni, aby promlouvali při slavnostních událostech koloběhu života. Recitovali slavné *huehuetlatolli*, neboli morální ponaučení, plné elegantní rétoriky a metafor."
[40] García Quintana, María José. Los *huehuetlahtolli* en el Códice florentino. s. 130–131.
[41] Tomaševskij, Boris. *Teorie literatury.* Přeložili Renáta a Karel Štindlovi. Praha: Lidové nakladatelství, 1970, s. 8.

nedochovala. Pokud bychom se přiklonili k tomuto druhému stanovisku, mohli bychom jistě o literárnosti předkolumbovských nahuaských mluvených projevů polemizovat, avšak z pohledu současného člověka, který se s nimi může seznámit již jen v písemné podobě, je tato polemika poněkud bezdůvodná.

2. KLASIFIKACE NAHUASKÉ LITERATURY

Prací prvních misionářů a domorodých vzdělanců se podařilo do dnešní doby zachovat poměrně velký počet literárních památek nahuasky mluvících etnik, které můžeme rozdělit do dvou skupin. První z nich je v původním jazyce nazývána *cuicatl*, v překladu zpěv, chvalozpěv, báseň. Druhá skupina nese název *tlahtolli,* neboli slovo, proslov, zpráva. Budeme-li se držet tradičního evropského modelu klasifikace, můžeme tedy s vědomím určitých nepřesností členit tamější slovesnost na poezii a prózu. Popis základních charakteristických prvků obou literárních celků vychází z díla Ángela Maríi Garibaye.[42]

2.1. *CUICATL*

V oblasti poetické tvorby Garibay zdůrazňuje poměrně přehledné členění do veršů a strof, současně však upozorňuje na jejich formální různorodost. Rozeznává pět možných prozodických systémů, sám přitom připouští, že v této oblasti zůstává stále mnoho nejasností a poukazuje na nutnost dalšího podrobného studia. Důležitou roli z hlediska prozodie hrála také přítomnost nelexikálních částic, jež měly napomáhat k udržení rytmu a sladění textu s hudebním doprovodem, který byl spolu s tancem běžnou součástí přednesu. Nahuaské básně se vyznačovaly příznačnými stylistickými prostředky, mezi něž patří například paralelismus, běžný i v jiných národních literaturách, kdy se syntaktická či gramatická struktura opakuje ve dvou či více blízko sebe stojících verších či větách s cílem zdůraznit podobnost takto uváděných motivů. Za velmi charakteristický rys nahuaské poezie i prózy považuje Garibay tzv. difrasismus. Tento termín používá v případě, kdy dochází ke spojení dvou metafor k vyjádření jedné myšlenky. Klasické

[42] Cf. Garibay, Ángel M. *Historia de la literatura náhuatl.* s. 384–399.

metafory jsou rovněž velmi časté jak v nahuaské poezii, tak v próze. Za oblíbený prvek jsou také považovány různé druhy refrénů a užití tzv. palabras broches – slova spony, která se opakují na dvou či více místech básně, čímž napomáhají významovému provázání jejích lyrických částí.

Ukázky předkolumbovské poezie, zaznamenané latinkou na počátku 16. století, nalezneme v několika rukopisech, z nichž můžeme jmenovat dva významné zástupce – *Cantares de México* a *Romances de los señores de Nueva España.*[43] Jsou známá dokonce i některá jména konkrétních autorů tzv. *cuicapicqueh*, doslova veršotepců, což je v rámci celého mezoamerického prostoru naprosté unikum. Mezi nejproslulejší patří bezesporu texcokský panovník z 15. století Nezahualcóyotl či jeho syn Nezahualpilli, z hlavního města Tenochtitlánu jmenujme panovníka Axayácatla či básnířku Macuilxochitzin.[44]

Samotná poetická tvorba je tak rozmanitá, že je běžné dále ji dělit na podskupiny, nejčastěji tematické. Tato podrobnější dělení se obvykle mění dle autora práce a zde nabízím hledisko Miguela Leóna-Portilly,[45] který vychází zejména ze dvou velkých výše jmenovaných sbírek z počátku koloniálního období a také z jejich poznámkového aparátu. V kontextu široké tematiky básní vymezuje pět jasně definovaných okruhů. Prvním z nich jsou tzv. *teocuicatl* – božské zpěvy s výhradně náboženským obsahem, popisem atributů jednotlivých bohů a různých způsobů, jak je možné žádat o jejich přízeň. Další skupinu tvoří tzv. *yaocuicatl* – válečné zpěvy, v nichž byli opěvováni významní válečníci a jejich hrdinské činy, slavná vítězství, expanze za novým územím a zmocňování se zajatců. Třetí významnou skupinou jsou tzv. *xochicuicatl* – květinové zpěvy, jež León-Portilla přirovnává k lyrické tvorbě, jak ji známe z jiných literatur. Nejčastějšími tématy jsou přátelství, láska, krása, radost a potěšení z nich plynoucí, nebo naopak smutek, hořkost či smrt. Reflexivní lyrika je v dochovaných textech zastoupena velmi hojně a León-Portilla do této skupiny řadí i novější tvorbu z koloniálního a současného období. Čtvrtým tematickým okruhem jsou tzv. *icnocuicatl* – zpěvy opuštění, osiření, neboli filozofická přemítání, jež představují patrně nejlepší doklad intelektuálního myšlení dosaženého v mexické předkolumbovské společnosti. Nejčastěji

[43] León-Portilla, Miguel. *El destino de la palabra* s. 320.
[44] Ibid., s. 266, 331. Pro podrobnější informace o nahuaské poetické tvorbě a jejích dalších představitelích viz León-Portilla, Miguel. *Trece poetas del mundo azteca.* México: UNAM, 1967.
[45] Cf. León-Portilla, Miguel. *El destino de la palabra.* s. 319–329.

se v nich objevují otázky týkající se prchavosti života, lidského osudu, smrti, konfrontace dobra a zla v lidském konání, možnosti přiblížení se nejvyššímu božstvu „Dárci života“ či rozmlouvání s ním. Z některých rukopisů známe i jména autorů, kteří si tyto otázky kladli, byli to například Tlaltecatzin z Cuauhchinanka, již výše zmiňovaní Nezahualcóyotl a jeho následník Nezahualpilli z Texcoka, Tochihuitzin Coyolchiuhqui a další. Poslední skupinou jsou tzv. *ahuilcuicatl* – zpěvy potěšení, jejichž tón je výrazně odlehčenější než u předchozích skupin. Ztvárňují erotické motivy v lehce frivolním, ale i vážnějším rozjímajícím duchu.

León-Portilla nabízí ještě další pohled na poetickou tvorbu předkolumbovského Mexika, který vychází ze specifikace hudebního a tanečního doprovodu a také místa vzniku jednotlivých děl. Jak už bylo řečeno, z různých dokumentů vyplývá, že recitace textů byla spojována s tancem a hudbou, které se patrně lišily právě podle místa, kde byly složeny. Kromě dvou již zmíněných pramenů se zde León-Portilla opírá ještě o Florentský kodex (knihu IV), v němž se popisuje, jak si panovník (*tlatoani*) vybíral repertoár tanců a zpěvů, které se měly předvádět při určitých oslavách. Na základě těchto informací León-Portilla pojmenovává několik skupin, které nesly převážně místní označení, popřípadě i další charakteristiky, například *Cuextecayotl* – zpěv ve stylu obyvatel Cuexteky, *Tlaoancacuextecayotl* – zpěv dle opilých obyvatel Cuexteky, *Huexotzincayotl* – zpěv podle obyvatel Huexotzinka atd.

2.2. *TLAHTOLLI*

Podobně jako tvorba poetická mají i díla prozaického charakteru několik typických rysů a také další tematické dělení. Jedním ze znaků prózy je anonymita, neboť z této oblasti se žádná konkrétní jména autorů nedochovala. Některé další rysy charakteristické pro nahuaskou prózu nalezneme v určité míře i v poezii. Je to například záliba v opakování, vrstvení jednotlivých obrazů, popřípadě proměna dějové linky formou pomalu se odvíjející spirály, na rozdíl od lineárního pojetí syžetu, známého z evropské tradice. Liší se naopak tím, že prozaická díla nebývají výrazně vnitřně členěna, chybí rovněž zmínky o hudebním či tanečním doprovodu a vkládání nelexikálních slabik za účelem udržení rytmu. Z hlediska stylistiky opět nalézáme několik podobností s

poezií. Oblíbenými prostředky jsou i zde difrasismus a paralelismus, s nimiž je úzce spjat jiný typický rys nahuaské prózy. Jde o rozvinutí větné stavby, kdy jednomu subjektu je přiřazeno několik predikátů, které tvoří v podstatě samostatné věty. Vedle přísudku může být několikanásobným větným členem také předmět či příslovečné určení.

Následné dělení vychází opět z knihy Miguela Leóna-Portilly,[46] který do jedné podskupiny řadí literární práce narativní povahy, do druhé pak díla naučná a čistě informativní či popisná. Dle námětu rozděluje narativní texty na tzv. *teotlahtolli* – božská slova, která nám přibližují především původ a život bohů či mytologických postav a s nimi související kosmogonické představy nahuaské společnosti, která v tomto aspektu zapadá do širšího společenství mezoamerického kulturního regionu, kde podobné představy sdílejí i ostatní etnika, např. Mayové. U obou těchto kultur nalezneme postavu *Quetzalcoatla – Kukulkána,*[47] obdobné chápání posmrtného života či běhu kosmických věků a mnohá další témata. León-Portilla do této skupiny přiřazuje také texty, které nepojednávají o bozích samotných, ale o propojení božského světa s pozemským – lidským bytím, tj. o posvátných rituálech, svátcích, ale také o kněžích a jejich atributech, o životě šlechty a vládců, jakožto zástupců bohů na zemi.

Další skupinou jsou tzv. *in ye huecauh tlahtolli* – vyprávění o starých věcech, tedy s historickým obsahem. Námětem těchto literárních památek bývá vzestup a pád Toltéků, život dalších etnických skupin náhorní Mexické plošiny či zakládání měst v této oblasti. Největší pozornost je ale věnována dějinám Aztéků od jejich počátečního putování přes příchod na místo budoucího Tenochtitlánu, vymanění se z područí okolních měst až po založení mocenského trojspolku a následný rozmach říše. Otázkou zůstává pravdivost těchto líčení, neboť Aztékové, stejně jako později Španělé, spálili písemné památky poražených kmenů a zapsali svou historii tak, aby odpovídala jejich zájmům.[48]

Zvláštní skupinu textů tvoří tzv. *zazanilli* – pohádky, bajky, tedy kratší barvitá vyprávění, která byla součástí větších literárních útvarů, ať už s náboženským či historickým obsahem, nebo se tradovala ústně. V současném nahuatlu je tímto termínem

[46] Cf. Ibid., s. 333–355.
[47] *Quetzalcoatl* [kecalkoatl] – v nahuatlu Vzácný had. Jeho domovem je Střední Amerika a pod jménem Kukulkán byl uctíván i mayskými etniky. Původně šlo o božstvo Toltéků, které naučil různým druhům umění a řemesel a daroval jim kalendář. Později bylo převzato do aztécké mytologie, kde však nepatřilo mezi hlavní božstva. Cf. Klápšťová, Kateřina; Krátký, Čestmír. *Encyklopedie bohů a mýtů.* s. 113–114.
[48] Cf. Křížová, Markéta. *Aztékové.* s. 49.

označována povídka a León-Portilla se domnívá, že tato původní forma mohla být předchůdcem dnešní nahuaské povídkové tvorby.

Druhý velký celek prozaické povahy tvoří díla naučná a čistě informativní. První z nich zde zmíním jen okrajově, neboť právě jim bude věnována hlavní část práce. Jedná se o tzv. *huehuetlatolli* – stará slova či slova starců, tedy projevy nebo ponaučení pronášené při nejrůznějších příležitostech různými lidmi. Mezi díla informativního charakteru náleží podle Leóna-Portilly také popisy různých profesí, vědních oborů i administrativní záznamy. Jsou to například texty o obchodnících, kteří v nahuaské společnosti tvořili zvláštní uzavřenou skupinu obyvatel, o jejich činnosti spjaté s průzkumem nových území, déle také poznatky z oblasti medicíny, astronomie či záznamy o výši tributů.

Kromě těchto textů zmiňuje také dvě skupiny naprosto odlišné povahy, nejprve tzv. *in tonalli in tlatlahtollo* – slova o osudu, údělu, neboli věštění budoucnosti, které vycházelo z posvátného kalendáře *tonalpohualli.*[49] Poslední podskupinu pak tvoří tzv. *nahualahtolli* – zaříkávání, kouzlení, vzývání, tedy jakési esoterické projevy kouzelníků a čarodějů.

Vzhledem k výše zmiňovaným odchylkám v klasifikaci nahuaské literatury můžeme poznamenat, že většina autorů přijímá základní rozdělení na *cuicatl* a *tlahtolli*, jejich názory se ale rozcházejí v případném podrobnějším členění. Na základě uvedených charakteristických rysů i způsobu dělení Miguela Leóna-Portilly si můžeme o nahuaské literatuře vytvořit určitou základní představu. Dodejme ještě, že její významnější a v současné době také známější část tvoří právě bohatá poezie, jež se dočkala mnoha překladů do cizích jazyků, mezi nimiž nechybí ani několik výborů v českém jazyce.[50] Následující část této práce se však zaměřuje na naučná díla prozaického charakteru, která

[49] Vyspělá mezoamerická etnika používala složitý kalendářní systém. Ten se skládal jednak z „obyčejného roku“, který měl 365 dnů, tj. osmnáct měsíců po dvaceti dnech, plus pět „nešťastných“ dnů na konci roku. Druhou složkou pak byl „posvátný rok“, u Nahuů nazývaný *tonalpohualli* (sled dnů), jenž měl pouze 260 dnů a jehož jednotlivé dny byly označovány číslem od jedničky do třináctky v kombinaci s jedním z dvaceti jmen. Oba systémy se prolínaly a každý úsek kalendáře se nacházel pod patronací určitého boha, který tak pozitivně či negativně ovlivňoval veškeré události daného období. Cf. Klápšťová, Kateřina; Krátký, Čestmír. *Encyklopedie bohů a mýtů*. s. 83.

[50] Nezahualcóyotl. *Rozezni svůj atabal*. Přeložila Ludmila Holková. Olomouc: Votobia, 1996. *Motýl z obsidiánu: Parafráze aztécké lyriky*. Přeložil Ivan Slavík. Praha: Mladá fronta, 1974. *Tanec živlů: Poezie starých Aztéků.* Přeložil Vladimír Mikeš. Praha: Československý spisovatel, 1976.

se s jistým časovým odstupem také stala předmětem zájmu badatelů i nakladatelů. Rovněž v tomto případě máme překvapivě k dispozici jeden český překlad.[51]

3. *HUEHUETLATOLLI* Z POHLEDU BADATELŮ

V úvodu této práce bylo velmi zkráceně řečeno, co vlastně *huehuetlatolli* představují. V této kapitole nastíněnou charakteristiku rozšířím a zpřesním. Na základě dochovaných materiálů můžeme konstatovat, že se jednalo o proslovy, které byly v nahuaském světě pronášeny osobami rozdílného společenského postavení při nejrůznějších příležitostech. Jejich obsahem bylo nejčastěji nabádání ke správnému chování určené dětem, dospívajícím, ale i dospělým, a dokonce panovníkům, dále také prosby adresované bohům, různé formy pozdravů a gratulací či projevy spojené s významnými událostmi v lidském životě, například s narozením dítěte, uzavřením sňatku a úmrtím. Společným znakem všech *huehuetlatolli* je velmi propracovaný jazyk a vzletné až básnické vyjadřování, bohaté na figury a tropy, s nimiž se setkáváme i v nahuaské poezii. Tímto způsobem se předkolumbovští obyvatelé dnešního středního Mexika už od raného dětství seznamovali jak se základním pojetím morálních, náboženských, filozofických a sociálních představ tehdejší společnosti, tak s bohatou škálou vyjadřovacích prostředků svého mateřského jazyka.

Poetický styl *huehuetlatolli* je však pravděpodobně jediným rysem, na němž se badatelé jednomyslně shodují. V ostatních bodech výše nastíněného vymezení se jejich názory rozcházejí. Například již samo pojmenování tohoto literárního útvaru je předmětem mnohých polemik. Ángel María Garibay[52] překládá nahuaský výraz do španělštiny jako „pláticas de los ancianos“, tedy rozmluvy či proslovy starců. Zároveň také zužuje toto označení pouze na výchovná kázání, kterými rozumí projevy rodičů nebo učitelů určené dětem a dospívajícím. Pro ostatní promluvy pak nepoužívá žádného specifického termínu v nahuatlu, pracuje jen s opisem ve španělštině. Jeho žák Miguel León-Portilla ve svých teoretických dílech hovoří o *huehuetlatolli* jako o „antigua palabra“ – starém nebo starobylém slově. Tím také podstatně rozšiřuje možnosti pro jeho

[51] *Huehuetlahtolli: svědectví starého slova: rétorika, morální a teologická filosofie předkolumbovského Mexika.* Přeložila Ludmila Holková. Brno: CERM, 2002.
[52] Cf. Garibay, Ángel María. *Historia de la literatura náhuatl.* s. 401–447.

užití, do této kategorie tudíž zahrnuje i ostatní výše zmíněné typy projevů. Jasný přehled vnáší do problému María José García Quintana, která se v souladu s několika dalšími současnými badateli vyslovuje pro obě výkladové varianty a považuje je za správné a přijatelné. Upozorňuje rovněž na zajímavý fakt, že tento pojem pravděpodobně nebyl původním obyvatelstvem běžně používán, ale stal se postupně akceptovatelným a v dnešní době odborníky na nahuaskou literaturu obecně přijímaným až po vydání Garibayovy práce *Historia de la literatura náhuatl* v polovině 20. století. Předtím se setkáváme se slovem *huehuetlatolli* jen sporadicky, například u Juana Bautisty Visea, avšak Andrés de Olmos ani Bernardino de Sahagún tento termín nepoužívají, v celé knize VI Sahagúnovy *Historia general* se vyskytuje jen jednou. [53]

Za další sporný bod můžeme považovat dobu vytvoření *huehuetlatolli*. Vzhledem k tomu, že se nedochoval ani jeden originální text, pokud vůbec nějaký v předkolumbovské době existoval, a ani v žádném jiném dokumentu není jejich stáří explicitně vyjádřeno, zůstává odpověď na tuto otázku v rovině hypotéz. Ángel María Garibay soudí, že k vytvoření tak velkého množství natolik propracovaných textů bylo zapotřebí velmi dlouhého období. „No es posible llegar a esta complicación de ideas, ceremonias, imágenes, proverbios, etcétera, en unos cuantos años. Acaso suponen varios siglos, y más de los que se señalan para la historia oficial, o sea del XIII al XVI.“[54] Opačný názor zastávají například Jacques Soustelle, který se domnívá, že *huehuetlatolli* byly vytvořeny až v 16. století, dále také Salvador Díaz Cíntora, jenž usuzuje jejich pozdní vznik z užití vlastních jmen panovníků 15. a 16. století v některých proslovech.[55] Ale tento argument vyvrací García Quintana tvrzením, že jméno oslovované osoby bylo ve většině případů záměrně vynecháno a pak podle konkrétní potřeby doplněno. A k tomu ještě dodává: „Porque no se inventaban en cada ocasión, no había especialistas en la confección de discursos, sólo expertos oradores (sacerdotes, nobles principales,

[53] Cf. García Quintana, María José. Los *huehuetlahtolli* en el Códice florentino. s. 123–147.
[54] Garibay, Ángel María. *Historia de la literatura náhuatl.* s. 444. Překl. aut.: „Není možné dosáhnout tak komplikovaných myšlenek, ceremonií, představ, přísloví atd. v pouhých několika letech. Snad to předpokládá několik století, dokonce i více, než je připisováno oficiální historii, tedy od 13. do 16. století.“
[55] Cf. García Quintana, María José. Los *huehuetlahtolli* en el Códice florentino. s. 127–131.

embajadores, mercaderes, etcétera) que recitaban antiguas alocuciones ya consagradas por el tiempo y las adecuaban según las circunstancias.“[56]

Z toho tedy plyne, že i přes relativní blízkost v čase máme o nahuaské literatuře k dispozici bohužel jen velice neúplné informace a v mnohých otázkách nám nezbývá než se přiklonit na jednu, či druhou stranu sporu podle našeho vlastního názoru. Povzbudivým momentem v této neutěšené situaci je fakt, že i bez přesných historických dat představují *huehuetlatolli* hlubokou studnici pro poznávání předkolumbovského světa a života ve všech rovinách a aspektech, z literárního hlediska pak velmi cenné umělecké dílo.

3.1. KLASIFIKACE *HUEHUETLATOLLI*

Na první pohled se *huehuetlatolli* jeví jako uzavřený a poměrně homogenní celek v rámci nahuaské slovesnosti. Avšak jako u každého literárního útvaru můžeme i v tomto případě vymezit několik podskupin za účelem větší přehlednosti. Miguel León-Portilla[57] nabízí dva logické přístupy: jedním je klasifikace na základě tematického hlediska, druhým pak rozdělení podle osoby, která příslušný projev pronášela. Pokusím se zde kombinovat obě varianty dělení a budu opět vycházet z textů Bernardina de Sahagún obsažených v knize VI *Historia general*.

Pokud budeme číst *huehuetlatolli* v pořadí, jak je Bernardino de Sahagún uspořádal, shledáme, že první ukázky projevů jsou čistě náboženského charakteru. Mluvčí, v těchto případech panovník či kněz, se v nich obrací k různým předkolumbovským božstvům, nejčastěji s konkrétními prosbami či vyjádřením díků. Následuje několik promluv kněží či vysoce postavených osob k panovníkovi, v nichž je jakožto zástupce boha na zemi nabádán ke správné formě vládnutí. Další poměrně rozsáhlou skupinou jsou výchovné proslovy rodičů, tedy otců i matek, jejichž hlavním posláním bylo vštípit dětem a dospívajícím základní normy správného chování a odradit je od nástrah a lákadel nemravného života. Jako symbolický přechod z období dospívání

[56] Ibid., s. 130–131. Překl. aut.: „Protože se nevymýšlely pro každou příležitost, neexistovali specialisté na skládání projevů, pouze odborní řečníci (kněží, významní šlechtici, vyslanci, obchodníci atd.), kteří recitovali starobylé proslovy, posvěcené časem, jež přizpůsobovali podmínkám.“
[57] León-Portilla, Miguel. *El destino de la palabra.* s. 348–350.

do dospělosti byl považován svatební obřad, k němuž se také pojila nezbytná ponaučení. Posledním, opět velmi obsáhlým okruhem je téma mateřství, kde se setkáme s celou řadou gratulací z úst rodinných příslušníků, ale i vyslanců z jiných měst či členů vysokých společenských kruhů. Významnou část tvoří také rady porodních bab a proslovy kněží u příležitosti veškerých obřadů spojených s narozením dítěte.

Všechny výše zmíněné skupiny *huehuetlatolli* mají i přes rozdílná témata mnoho společných charakteristických prvků, a to zejména v kompozičním a jazykovém plánu. I v těchto ohledech však nacházíme drobné nuance, na což poukážu v dalších kapitolách práce.

3.2. ODRAZ NAHUASKÉHO SVĚTA V *HUEHUETLATOLLI*

Nejvýraznější rozmanitost u *huehuetlatolli* zaznamenáme z hlediska tematického plánu, což nám zároveň do určité míry umožňuje nahlédnout do uspořádání, fungování a myšlení nahuaské společnosti. Následující podkapitoly reflektují vytyčené tematické skupiny podrobněji.

3.2.1. PROMLUVY K BOŽSTVŮM[58]

Projevy náboženského charakteru byly adresovány různým bohům nahuaského panteonu, k nimž se povolané osoby obracely například s prosbami o ochranu obyvatelstva před bídou, o déšť v období sucha, o přízeň nově zvolenému panovníkovi, aby řádně zastával své povinnosti, nebo naopak přicházely se žádostí o odstranění špatného vládce. Ten se po svém zvolení také uchyloval k bohům, aby jim vyjádřil své díky za toto čestné mocenské postavení a rovněž žádal náklonnost a dostatek rozvážnosti pro své budoucí počínání. Do této skupiny můžeme zahrnout i proslovy určené panovníkovi, neboť ten byl v nahuaské společnosti uctíván jako vtělení boha na zemi.

V těchto projevech, které jsou ve své podstatě modlitbami, se velmi často setkáváme s vyjádřením hluboké úcty k bohům, zejména k jednomu z nejdůležitějších

[58] Cf. Sahagún, Bernardino de. *El México antiguo*. s. 134–153.

nahuaských božstev *Tezcatlipokovi.*[59] Na mnoha místech v textu se nachází takováto či podobná zvolání: „¡Oh señor humanísimo, regidor y gobernador, invisible e impalpable, criador y sabedor de todas las cosas y pensamientos, adornador de las almas…!“[60] Z mnoha indicií se také dozvíme, že vladař byl považován za ztělesnění boha *Tezcatlipoky* na zemi a přestože ve skutečnosti byl zvolen, stal se podle nahuaských obecných názorů panovníkem pouze z boží vůle, neboť tou je řízen jeho osud i osud všech ostatních lidí na zemi. „…aunque sois nuestro prójimo en cuanto al ser de hombres, en cuanto al oficio sois como dios.“[61] Dále se uvádí, jak nově zvolený vládce s úctou reagoval na svou výjimečnou pozici: „En vuestras manos me pongo totalmente, porque yo no tengo la posibilidad para regirme ni gobernarme, porque soy ciego, soy tiniebla…“[62] I přes všeobecně uznávanou zbožnost a pokoru si byli nahuaští myslitelé vědomi lidských slabostí a náchylností člověka k nepravostem. Žádali proto boha *Tezcatlipoku*, aby panovníka ochránil od možných nebezpečí a svodů, která mu hrozí, pokud by začal zneužívat nabyté moci. Neřesti, kterým by mohl podlehnout, jsou ve své podstatě neustále obecně platné a i dnešnímu modernímu světu by podobná ponaučení velmi prospěla. Podle nich se měl panovník vyvarovat ukvapenému a nerozvážnému jednání, neměl být přesvědčen, že ve svém úřadu setrvá neomezeně dlouho, neměl být zpupný ani ješitný, za nepřípustné bylo také považováno okázalé chování a opovrhování ostatními. Rovněž se měl vyvarovat přemíry tělesných rozkoší a požitků, stejně jako nadměrného jídla a pití. Pokud by se nechoval podle těchto doporučení, mohla ho v závislosti na boží vůli postihnout celá škála trestů. Pro představu jmenujme alespoň některé: v nejhorším případě mohl být panovník zbaven života, lepší varianta spočívala v nepřátelském útoku a vládcově sesazení, v jeho zemi mohly vypuknout nepokoje či hlad, mohl být připraven o své statky a uvržen do bídy nebo se mu mohlo jen něco

[59] *Tezcatlipoca* – Dýmající zrcadlo, božstvo noci a války, nazývané podle svého hlavního atributu – věšteckého zrcadla ze sopečného skla, které nosilo připevněné na noze. Toto božstvo bylo velice zrádné, neboť bylo všudypřítomné, vševědoucí, vše vidící a vše slyšící, a mělo schopnost se neustále proměňovat. Působilo pod množstvím jmen, vtělení a převlečení. Jeho dalším častým jménem, se kterým se setkáváme i v *huehuetlatolli*, bylo *Yohualli Ehecatl*. Cf. Klápšťová, Kateřina; Krátký, Čestmír. *Encyklopedie bohů a mýtů.* s. 130.

[60] Sahagún, Bernardino de. *El México antiguo.* s. 145. Překl. aut.: „Ó, přesoucitný pane, panovníku a vládče, neviditelný a nedotknutelný, stvořiteli, který zná všechny věci i myšlenky, který šlechtí duše…“

[61] Ibid., s. 152. Překl. aut.: „…přestože jste náš bližní, vzhledem k vašemu lidskému původu, vzhledem k vašemu poslání jste jako bůh.“

[62] Ibid., s. 147. Překl. aut.: „Odevzdávám se cele do vašich rukou, protože já nejsem schopen sám sebe vést a řídit, neboť jsem slepý, jsem nevědomý…“

nepříjemného přihodit. Zajímavé a do určité míry paradoxní však je, že v nahuaských představách nikdy neselhal panovník sám o sobě, nýbrž hlavní odpovědnost vždy nesl opět bůh, který řídil veškeré jeho správné i chybné kroky.

> Lo que este electo hiciere mal hecho, con que provoque vuestra ira e indignación y despierte vuestro castigo contra sí, no será de su albedrío o de su querer, sino de vuestra permisión, …, por lo cual os suplico tengáis por bien de abrirle los ojos, darle lumbre y abrirle las orejas, y guiadle a este pobre electo, no tanto por lo que es él sino principalmente por aquellos a quien ha de regir.[63]
>
> Cokoliv snad tento zvolený udělá špatně, čímž by vyprovokoval váš hněv a rozhořčení, a tak na sebe svolal váš trest, nebude z jeho vůle či přání, nýbrž s vaším svolením, …, a proto vás žádám, abyste mu laskavě otevřel oči, osvítil ho a otevřel mu uši a vedl tohoto ubohého zvoleného. Ani ne tak kvůli němu, ale především kvůli těm, kterým má vládnout. (Překl. aut.)

Nejvyšší bůh je podobně jako v ostatních náboženských systémech všemohoucí a lidské bytí a chování je pro něj pouze představením, kterým se v lepším případě baví, „porque es dios, y hace lo que quiere y hace burla de quien quiere, porque a todos nosotros nos tiene en el medio de su palma…“[64] Proslovy nám ale odhalí mnoho dalších zásadních i dílčích informací o náboženském smýšlení předkolumbovských obyvatel Mexika. Zjistíme například, že potravou Slunce a Země byla lidská krev nebo že po smrti odcházely duše do podsvětí, kterému vládl *Mictlanteuhctli.*[65] Pokud ale člověk zemřel ve válce, byl uctíván jako statečný bojovník a místo do podsvětí se odebral „do domu Slunce“, kde ho čekala náležitá péče.

Při pozorné četbě objevíme také několik poznatků z každodenního života Nahuů. Dozvíme se, že hlavním zdrojem potravy byly kukuřice a fazole, za další důležitou rostlinu pak byla považována agáve. Jsou zde zmíněna také nahuaská jména ptáků (*quechol, zacuan*), velmi ceněných pro krásně zbarvené peří, z něhož byly nejčastěji vyráběny ozdoby. Na jiném místě jsou tyto i jiné šperky pojmenovány opět v nahuatlu a částečně popsány. Odhalíme tak, že Nahuové se i přes časté výzvy k umírněnosti

[63] Cf. Ibid., s. 138.
[64] Cf. Ibid., s. 151. Překl. aut.: „protože je to bůh, dělá, co se mu zlíbí, a vysmívá se, komu se mu zlíbí, protože nás všechny má uprostřed své dlaně…“
[65] *Mictlanteuhctli* – Pán údolí smrti, jinak nazývaný také *Ixomultic* (Má tvář zbavenou masa), vládl podsvětní říši *Mictlan* spolu se svou ženou *Mictlancihuatl*. Cf. Klápšťová, Kateřina; Krátký, Čestmír. *Encyklopedie bohů a mýtů.* s. 92.

v oblékání krášlili prakticky po celém těle a ke zhotovení ozdob vedle zmíněného vzácného peří používali také drahé kameny a kovy, především zlato.

3.2.2. PROMLUVY K DĚTEM[66]

Dalším rozsáhlým oddílem v rámci *huehuetlatolli* jsou proslovy rodičů k dětem, v nichž se jako rovnocenný partner mužů představuje také nahuaská žena, jež se samozřejmě významnou měrou na výchově dětí podílela. Tyto projevy mají na rozdíl od předcházejících modliteb charakter ponaučení či kázání o správném chování v nejrůznějších situacích. Základní společenská pravidla a další rady do života byly dětem vštěpovány od chvíle, kdy podle rodičů doslova nabyly soudnosti,[67] a pak v průběhu školní docházky až do uzavření sňatku. Z některých ukázek vyplývá, že v předkolumbovské době se školního vzdělání dostávalo i dívkám a že se dokonce později mohly aktivně podílet na veřejném dění. Porovnáme-li jejich postavení s právy žen v tehdejší Evropě, jsme nuceni konstatovat, že starý kontinent v tomto směru za Mezoamerikou poněkud zaostával. Tento „pokrokový" přístup ke společensko-sociálním otázkám mohl částečně souviset s nahuaskými představami o duálnosti celého vesmíru, které jsou jasně patrné například z pojetí všech božstev jako podvojného principu, složeného vždy z mužského i ženského elementu.

Vraťme se ale k obsahu těchto ponaučení. Hlavním posláním rodičů v jakékoli společnosti je správná výchova dětí, jejíž normy se do značné míry mění v závislosti na místě a čase. Můžeme proto opět prohlásit, že některá pravidla slušného chování, tak jak byla vštěpována nahuaským dětem, by mohla platit všeobecně. Setkáme se ale i s celou řadou poměrně přísných zásad, které jsou pochopitelné a přijatelné pouze v kontextu hluboce nábožensky smýšlející společnosti.

Jako příklad druhé skupiny jmenujme nabádání dětí k modlení, a to i v noci, kdy měly bdít, zametat a zapalovat vonné látky ve svatyních. „Lo primero es que seas muy cuidadoso de despertar y velar, y no duermas toda la noche porque no se diga de ti que eres dormilón y perezoso; mira que te levantes de noche… a orar…, y tendrás cuidado de

[66] Cf. Sahagún, Bernardino de. *Historia general.* s. 352–362. *El México antiguo.* s. 154–162.
[67] „…cuando ya habían llegado a los años de discreción" Sahagún, Bernardino de. *El México antiguo.* s. 154.

barrer el lugar donde están las imágenes y de ofrecerles incienso.“[68] Nahuové byli přesvědčeni, že bohům je takové počínání zvlášť milé, neboť malé děti pro ně zosobňovaly čistotu a neposkvrněnost hříchy.

Mezi obecně platná pravidla můžeme zařadit například kultivovanou mluvu, kterou Nahuové velmi cenili a jež byla charakterizována následovně: „Conviene que hables con mucho sosiego; ni hables apresuradamente, ni con desasosiego, ni alces la voz, porque no se diga de ti que eres vocinglero y desentonado…; tendrás un tono moderado, ni bajo ni alto en hablar, y sea suave y blanda tu palabra.“[69] Děti měly rovněž dbát i na způsob chůze. „Tendrás cuidado de cuando fueres por la calle o por el camino que vayas sosegadamente, ni con mucha prisa ni con mucho espacio, sino con honestidad y madureza…“[70] Pokud je někdo zavolal nebo o něco požádal, měly bez okolků přijít a úkol splnit. Za nepřijatelné bylo považováno poslouchání cizích rozhovorů, pomlouvání druhých lidí, ale i příliš zvídavé či zamračené pohledy. Dívky ani chlapci se neměli nápadně oblékat nebo se výstředně zdobit. „…en tus atavíos seas templado y honesto; no seas curioso en tu vestir, ni demasiado fantástico…“[71] Samozřejmostí bylo také střídmé stravování, dodržování pravidel řádného stolování a s ním spojené hygieny. Důležitým bodem výchovy dospívajících bylo často opakované varování před předčasnou a přílišnou tělesnou rozkoší, která byla v nahuaské společnosti pokládána za nepřípustnou, dokonce škodlivou. Mladí lidé byli dále nabádáni, aby si v souladu se svým původem vybrali vhodné budoucí zaměstnání. Ale všem bez rozdílu, i dětem z vyšších vrstev, byla vštěpována důležitost zemědělství jako hlavního zdroje obživy pro veškerou populaci, což je velmi trefně vyjádřeno ve větě: „En ninguna parte he visto que alguno se mantenga por su hidalguería y nobleza tan solamente.“[72]

---

[68] Sahagún, Bernardino de. *Historia general*. s. 359. Překl. aut.: „Za prvé bys měl dbát na to, aby ses v noci budil a bděl, abys nespal celou noc, aby se o tobě neříkalo, že jsi späč a lenoch. Dbej na to, že budeš v noci vstávat… a modlit se… a budeš zametat místo, kde jsou vyobrazení (bohů) a budeš jim obětovat kadidlo.“

[69] Ibid., s. 360. Překl. aut.: „Sluší se, abys mluvil velmi klidně, ani překotně, ani znepokojeně, ani nezvedej hlas, aby se o tobě neříkalo, že jsi křikloun a rušitel… Budeš mluvit umírněným hlasem, ani hlasitě, ani potichu, a tvá slova ať jsou mírná a vlídná.“

[70] Ibid., s. 359. Překl. aut.: „Když půjdeš po silnici nebo po cestě, budeš dbát, abys šel klidně, ani příliš rychle, ani příliš pomalu, nýbrž důstojně a rozvážně.“

[71] Ibid., s. 360. Překl. aut.: „…co se týká tvých ozdob, buď umírněný a důstojný, co se týká tvého oblečení, nebuď výstřední, ani příliš marnivý…“

[72] Sahagún, Bernardino de. *Hablan los aztecas. Historia general de las cosas de Nueva España. Fray Bernardino de Sahagún y los informantes aztecas*. Barcelona: Tusquets Editores, 1985, s. 102–103. Překl. aut.: „Nikde jsem neviděl někoho, kdo by se živil pouze svým původem a vznešeností.“

Podobně jako z nábožensky zaměřených *huehuetlatolli* bylo možné získat dílčí informace o běžném životě Nahuů, z některých ponaučení adresovaných dětem se dočteme například o mocenském uspořádání společnosti, i když opět jen částečně. V kapitole XX Sahagúnovy knihy VI je budoucímu panovníkovi popsána politická struktura následovně: panovník byl prezentován jako „srdce lidu", jemuž byli v civilní správě k dispozici dva hlavní poradci, v nahuatlu označovaní jako *tlacatecutli* a *tlacochtecutli*, z nichž první byl příslušníkem šlechtického stavu, druhý patřil mezi válečníky. V oblasti vojenské správy měl také dva poradce-válečníky, byli to *tlacatécatl* a *tlacochtécatl*, první z nich opět pocházel z aristokratických kruhů. V tvrzení, že tito představitelé byli do svých úřadů zvoleni z boží vůle, opět cítíme silné náboženské zanícení. To je zdůrazněno i faktem, že celý text je prosycen výzvami k neustálé pokoře k bohu, kterou měli projevovat všichni, i příslušníci nejvyšší šlechty včetně panovníka. Devótní chování a smýšlení byly také nutným předpokladem ke zvolení do významných pozic ve správě náboženské, civilní, právní i vojenské. Děti však byly v tomto ohledu důsledně varovány před jakýmkoli předstíráním, neboť „nuestro señor dios ve los corazones y ve todas las cosas secretas, por muy escondidas que estén, y oye lo que revolvemos en nuestro corazón todos nosotros…".[73]

V textech jsou zmíněny i další náboženské představy a praktiky. Malé neposkvrněné děti byly nejen v oblibě bohů, ale byly také považovány za prostředníky mezi světem lidským a božským. V případě úmrtí se děti nikdy nedostaly do podsvětní říše *Mictlanu*, nýbrž byly povolány bohem *Tonacatecutlim,*[74] který přebýval v květinových a ovocných zahradách, a pohřbeny pak v blízkosti sýpek, aby jejich duše pobývaly na příjemných místech, kde budou mít vždy dostatek potravy. Podle nahuaského mínění byli od posmrtného života v podsvětí uchráněni i lidé, kteří zemřeli utonutím či byli zasaženi bleskem. Posledně jmenované po smrti čekal pozemský ráj boha *Tlalocatecutli*,[75] v němž panuje věčné léto a všechny rostliny jsou stále zelené a květiny čerstvé. O posmrtném životě bojovníků, kteří zemřeli ve válce, texty prozrazují

[73] Ibid., s. 355. Překl. aut.: „náš pán bůh vidí do srdcí a vidí všechny tajné záležitosti, ať jsou sebelépe skryté, a slyší, čím se my všichni ve svých srdcích zaobíráme…"
[74] *Tonacatecutli* – doslova Pán našeho masa, ve smyslu náš živitel. Cf. Fernández, Adela. *Diccionario ritual de voces nahuas*. México: Panorama, 2004, s. 161.
[75] *Tlalocatecutli* – Pán Tlalocanu, jedno z nejdůležitějších božstev, nazýváno také *Tlaloc* – Nápoj země, Kdo napájí zem, božstvo deště. Cf. Klápšťová, Kateřina; Krátký, Čestmír. *Encyklopedie bohů a mýtů.* s. 132.

další podrobnosti: „…éstos están en continuos placeres con el sol, viven en continuos deleites, gustan y chupan el olor y zumo de las flores sabrosas y olorosas, jamás sienten tristeza ni dolor, ni disgusto porque viven en la casa del sol…“[76] Dalšími oblíbenci bohů, kteří se nemuseli obávat o svou posmrtnou pouť, byli podle nahuaských představ dobří lidé, již vedli mírumilovný a spořádaný život, tedy byli náležitě zbožní, nemarnili čas zbytečnostmi a se všemi dobře vycházeli, nepovyšovali se nad ostatní a nikomu nekřivdili.

Hlavní podstatou nahuaské výchovy tedy byla tendence ke střídmosti a uměřenosti ve všech aspektech, avšak s jednou výjimkou – pokorou a oddaností k bohům, opakovanou doslova při každé příležitosti. V textech tohoto oddílu se velmi často objevuje motiv cesty v následujícím přirovnání, které mělo nahuaským dětem posloužit ke snazšímu pochopení všech výše zmíněných pravidel spořádaného života.

> Una cosa que te quiero decir, que te conviene mucho tener en la memoria, porque es mucho digna de notar que es sacada de los tesoros y cofres de nuestros mayores, (los cuales) dijeron: el camino seguro por donde debemos caminar en este mundo es muy alto y muy estrecho, y desviando a cualquiera parte de este camino no podemos sino caer en una profunda barranca, y despeñarnos de una gran altura; esto quiere decir que es necesario que todas las cosas que hiciéremos y dijéremos sean regladas con la providencia; lo mismo hemos de guardar en lo que oyéremos, y en lo que penséremos, etc.[77]
>
> Chci ti říct jednu věc, kterou je vhodné mít neustále na paměti, neboť zasluhuje připomenout, že je vyňata z pokladnice našich předků, kteří pravili: bezpečná cesta, po které bychom na tomto světě měli kráčet, vede velmi vysoko a je velmi úzká. Pokud z ní sejdeme na kteroukoli stranu, nemůžeme než spadnout do hluboké rokliny a zřítit se z velké výšky. Tím se míní, že je třeba, aby všechno, co snad uděláme a řekneme, jakož i co snad uslyšíme a pomyslíme si, bylo v souladu s prozřetelností. (Překl. aut.)

3.2.3. PROJEVY U PŘÍLEŽITOSTI SVATEBNÍHO OBŘADU[78]

Svatba byla v nahuaské společnosti považována za pomyslný přechod z období dospívání do dospělosti. Kapitola XXIII, kterou Sahagún tomuto důležitému momentu

[76] Sahagún, Bernardino de. *Historia general*. s. 356. Překl. aut.: „…tito žijí se Sluncem v neustálých požitcích, v nekonečné rozkoši, vychutnávají aroma a pijí nektar šťavnatých a vonných květin, nikdy necítí smutek, ani bolest či nelibost, neboť žijí v domě Slunce…“
[77] Ibid., s. 361.
[78] Cf. Sahagún, Bernardino de. *El México antiguo*. s. 42–47.

v lidském životě věnuje, má poněkud odlišný charakter od ostatních částí textu, skládá se totiž z několika úryvků projevů pronášených u této příležitosti, které jsou doplněny komentářem a informacemi o průběhu této významné události.

Když mladík podle uvážení svých rodičů a příbuzných dospěl do správného věku, rozhodli se, že mu vyberou budoucí manželku a ožení ho. Tento krok byl doplněn výstižným komentářem: „Este pobre de nuestro hijo ya es tiempo que le busquemos su mujer, porque no haga alguna travesura, porque no se revuelva por allí por ventura con alguna mujer, que ya es hombre.“[79] Nejprve se však musel mladík rozloučit se svými učiteli a také přáteli, s nimiž vyrůstal během školní výchovy. První obřad s náležitým pohoštěním se konal v domě ženicha. Pedagogové, kteří přišli vyjádřit svůj souhlas s tímto rozhodnutím, si přitom s sebou odnesli sekeru, kterou jim rodiče ženicha věnovali jako důkaz toho, že se dospělý syn chce pomyslným přetnutím mezilidských vztahů odpoutat od jejich společnosti a začít nový život. Otec při tomto aktu pronášel následující slova:

> Aquí estáis presentes, señores y maestros de los mancebos; no recibáis pena porque vuestro hermano N., nustro hijo, se quiere apartar de vuestra compañía, ya quiere tomar mujer; aquí está esta hacha que es señal de cómo se quiere apartar ya de vuestra compañía, según es la costumbre de los mexicanos; tomadla y dejad a nuestro hijo.[80]

> Přítomní panové a učitelé, nebuďte smutní, že váš bratr N., náš syn, se chce odloučit od vaší společnosti, už se chce oženit. Podle zvyku Mexičanů je zde tato sekera jako znamení, jak se chce od vaší společnosti odpoutat. Vezměte si ji a nechte nám našeho syna. (Překl. aut.)

Poté následovalo hledání nevěsty a z ženichovy strany byly pro námluvy vybrány zprostředkovatelky, které nevěstiny rodiče obřadně a dlouze přemlouvaly, aby dceru provdali. K tomuto důležitému rozhodnutí byl ale nutný souhlas celé rodiny, a tak se celá záležitost uzavřela až po několika dnech jednání. Věštci pak stanovili vhodný den k uspořádání svatby a přípravy na hostinu mohly začít. Trvaly dva až tři dny, během nichž se připravovaly kukuřičné placky a kako, talíře, poháry, květiny a kadidlo. V den svatební ceremonie byli všichni hosté pozváni nejprve do domu nevěsty. Ráno přicházeli učitelé, kterým bylo podáváno kakao, k obědu zasedli také starší rodinní příslušníci, kteří

[79] Ibid., s. 42. Překl. aut.: „Už je čas, abychom tomu našemu chudáčkovi synovi našli ženu, aby neprovedl nějakou nezbednost, aby se někde nezapletl s nějakou ženou. Vždyť už je z něj muž.“
[80] Ibid., s. 42–43.

měli dovoleno pít i alkoholický nápoj *octli.*[81] Odpoledne pak přišel čas nachystat nevěstu k obřadu, nejprve ji vykoupali, umyli vlasy, náležitě ozdobili a poté k ní promlouvali příbuzní nastávajícího. Vítali ji do rodiny a informovali ji o budoucích povinnostech vdané ženy: „Hija mía, …, ya sois de las mujeres ancianas: ya habéis dejado de ser moza y comenzáis de ser vieja; ahora dejad ya las mocedades y niñerías…; habéis de levantaros de noche y barrer la casa, y poner fuego antes que amanezca, os habéis de levantar cada día…"[82] Se západem slunce odvedli nevěstu obklopenou procesím příbuzných do domu ženicha, kde byly novomanželům předány dary, dostali na společném talíři jídlo a poté se odebrali na svatební lože. Zprostředkovatelky sňatku pak po čtyři dny střežily dům a posilňovaly se přitom pitím pulque. Po čtyřech dnech byla slavnostně vynesena rohož, na níž ženich a nevěsta spali, obřadně vyklepána a poté navrácena zpět na své místo. Příbuzní mezitím oslavovali v domě nevěsty a z obou stran rodiny se mladému páru dostávalo mnoho rad do života. „Hija mía, vuestras madres, que aquí estamos, y vuestros padres, os quieren consolar; esforzaos hija, no os aflijáis por la carga del casamiento que tomáis a cuestas, y aunque es pesada, con la ayuda de nuestro señor la llevaréis…"[83] Novomanželovi pak jeho tchyně kladla na srdce tato ponaučení:

> …entended, hijo, que ya sois hombre, y hombre casado…; no os parezca esto cosa de burla, mirad que ya es otro mundo en donde ahora estáis…; no penséis que de aquí adelante habéis de vivir en regalos y en delicadezas, porque habéis con vuestro sudor ganar la comida; a nadie le viene a casa lo que ha de comer y beber, a nadie se le cae delante lo que ha de menester.[84]

> …rozumějte, synu, že už jste muž, že už jste ženatý muž…; nevysmívejte se tomu, uvědomte si, že teď už žijete v jiném světě…; nemyslete si, že od této chvíle byste měl žít zahrnut dary a lahůdkami, nýbrž v potu tváře si budete muset opatřovat živobytí; nikomu nespadne jídlo, pití a vše potřebné do klína. (Překl. aut.)

[81] *Octli* – kvašený nápoj vyráběný z agáve, v předkolumbovském Mexiku byl rituálně požíván během některých obřadů; alkohol byl tehdy vyhrazen pouze pro kněze, šlechtice a staré lidi; dnes je znám pod názvem pulque. Cf. Klápšťová, Kateřina; Krátký, Čestmír. *Encyklopedie bohů a mýtů.* s. 103–104.
[82] Ibid., s. 44. Překl. aut: „Dcero má, …, už patříte mezi staré ženy, přestala jste být dívkou a začínáte být stará, nyní již zanechte mladického chování a dětinskostí…; musíte vstávat v noci a zametat dům, před svítáním rozdělat oheň, musíte vstávat každý den…"
[83] Ibid., s. 46. Překl. aut.: „Dcero má, vaše matky a vaši otcové, kteří jsme tady, vás chceme utěšit. Buďte silná, dcero, netrapte se zátěží manželství, kterou nesete na svých bedrech. Přestože je těžká, s pomocí boží ji unesete."
[84] Ibid., s. 46–47.

I v této kapitole se kromě podrobností spojených se svatebním obřadem dozvídáme další poznatky o rodinném životě Nahuů či o jejich pojetí věkových kategorií. Rodina byla v předkolumbovské době vnímána v poměrně širokém měřítku, a veškerá důležitá rozhodnutí musela být proto odsouhlasena i vzdálenějšími příbuznými. Z jedné z výše uvedených ukázek je patrné, že novomanželé byli po uzavření sňatku doslova zařazeni mezi starce. Pokud se nejedná pouze o chybný překlad, což bohužel není možné z dostupných materiálů zjistit, je tato informace velmi zajímavá. Tento pohled na věk a stáří mohl odpovídat příchodu všech povinností spojených s vedením domácnosti. Svatba byla tedy chápáná jako přechod z bezstarostného mládí do věku dospělosti, kdy se lidé museli začít chovat zodpovědně, museli být schopni se bez cizí pomoci o sebe postarat, zabezpečit si živobytí a přestat se chovat s mladickou nerozvážností. Vezmeme-li v úvahu tehdejší průměrný věk, není představa možné synonymity dospělosti a stáří natolik nereálná. To by nám také mohlo napomoci objasnit výklad slova *huehuetlatolli*. Překlad „projevy starců“ by pak bylo možné interpretovat také jako „projevy dospělých“, což by bylo akceptovatelnější zejména pro ponaučení určená dětem.

3.2.4. PROJEVY PRONÁŠENÉ V RŮZNÝCH FÁZÍCH MATEŘSTVÍ A DĚTSTVÍ[85]

Pro Nahuy znamenalo narození dítěte velkou událost, která se pojila s celou řadou drobných oslav a ceremonií, během nichž nemohly chybět náležité proslovy a ponaučení. Prvním důvodem k oslavě bylo samotné početí potomka, jež bylo oznámeno jedním z příbuzných z manželovy strany celé rodině i představeným města, kteří byli pozváni na společnou hostinu. Proslov, v němž je tato radostná novina velice obšírně sdělena, i proslovy dalších účastníků jsou plné díků určených bohu *Yohualli Ehecatl,*[86] a to nejen za úspěšné pokračování v rozšiřování rodinných řad, ale i za samotnou možnost shromáždit se k oslavám. Vlastní oznámení o jiném stavu mladé ženy je v celém proslovu vyjádřeno jedinou, ovšem velmi procítěnou větou: „Oíd pues, señores que estáis presentes, y todos los demás que aquí estáis… sabed que nuestro señor ha hecho misericordia, porque la señora N., …, quiere nuestro señor hacerla misericordia y poner dentro de ella una piedra

[85] Sahagún, Bernardino de. *Historia general*. s. 366–405. *Hablan los aztecas*. s. 106–119.
[86] *Yohualli Ehecatl* – viz poznámku č. 59.

preciosa y una pluma rica, porque ya está preñada…“[87] Osud nenarozeného dítěte byl samozřejmě také především v jeho rukou, budoucí maminka nesměla být na svůj stav příliš pyšná nebo přisuzovat zásluhy za něj sama sobě, protože tím by na sebe a na dítě mohla přivolat nemoc či jiné neštěstí. V projevech se také opakovaně vyjadřovala úcta k zesnulým předkům a zároveň byl vysloven smutek nad tím, že se už nemohou účastnit oslav, nemohou se společně radovat a také nemohou poctít všechny přítomné svou moudrostí a výmluvností. Řečník se tak i přes svůj pravděpodobně vznešený původ stavěl do poníženého postavení a těmito slovy hodnotil svůj vlastní projev: „Si fuera en presencia de vuestros padres, que aquí habemos nombrado, y nos habemos acordado de su antigüedad y saber…; pero por falta de ellos, nosotros, pobres y menguados de saber, diremos algunas pocas palabras, imperfectas y bárbaras…“[88]

Budoucí matce bylo kromě gratulací určeno také mnoho doporučení a rad. Nesměly chybět výzvy k dostatečnému projevování zbožnosti, jak jsme zaznamenali již u předcházejících *huehuetlatolli*. Dále pak přicházely pokyny ke správnému chování během celého těhotenství, mezi nimiž se opět objevovala celá řada univerzálních návodů. Ty už těhotné poskytovala lékařka-porodnice, kterou členové rodiny vybrali a náležitými proslovy přesvědčili, aby se zhostila svých povinností. Kromě obecných instrukcí týkajících se především vhodné stravy, přiměřené pracovní zátěže a únosného psychického vypětí byly gravidním ženám doporučovány koupele a parní lázně. Nahuové totiž věřili, že v nich přebývá bohyně *Yoaltícitl*, „la cual tiene poder y autoridad sobre los *temazcales*[89] que se llaman *xochicalli*, en el cual lugar esta diosa ve las cosas secretas y adereza las cosas desconcentradas, en los cuerpos de los hombres, y fortifica las cosas tiernas y blandas…“[90] Lékařka-porodnice v projevech vyjadřuje i mnohé obavy z komplikací, které by během těhotenství a porodu mohly nastat, a proto se vzhledem k budoucímu osudu matky i dítěte častokrát dovolávala boží vůle:

[87] Sahagún, Bernardino de. *Historia general.* s. 367. Překl. aut.: „Přítomní panové a všichni zde shromáždění, poslyšte a vězte, že nám náš pán prokázal milosrdenství, chce být milosrdný k paní N., …, a vložit do ní drahokam a vzácné peříčko, neboť už je těhotná…“
[88] Ibid., s. 368. Překl. aut.: „Kdyby byli přítomni vaši rodiče, které jsme zde zmínili a na jejichž stáří a moudrost jsme si vzpomněli…, ale protože tu s námi nejsou, řekneme my, ubozí a neznalí, několik nedokonalých a nekultivovaných slov…“
[89] *Temazcalli* – parní lázně. Cf. Sahagún, Bernardino de. *Hablan los aztecas.* s. 255.
[90] Sahagún, Bernardino de. *Historia general.* s. 375. Překl. aut.: „jež má ve své moci a kompetenci parní lázně, které se nazývají *xochicalli* a v nichž tato bohyně vidí skryté věci, dává do pořádku to, co je v lidském těle poškozeno, posiluje věci křehké a změkčilé…“

> Veamos qué es lo que se determinó y qué se dijo de nosotros, …, si veremos la cara de esta criatura preciosa, como una pluma rica y una piedra preciosa, que nuestro señor nos quiere dar; o si por ventura tamañito como está aparecerá, si quizá en su ternura perecerá; o si por ventura irá con él mi hija regalada y muy amada que lo tiene en su vientre.[91]

> Podívejme, co nám bylo předurčeno, co nám bylo přiřknuto, …, zda uvidíme tvář tohoto drahocenného stvoření, vzácného peří a drahokamu, které nám chce darovat náš pán; nebo zda se narodí předčasně, zda v útlém věku skoná; nebo zda s ním snad odejde i má milá a velmi milovaná dcera, která ho nosí ve svém břiše. (Překl. aut.)

Ženy, které při porodu zemřely, se podobně jako bojovníci zabití ve válce po smrti místo do podsvětní říše odebraly do „domu Slunce“, v němž byly oslavovány jako bohyně, tzv. nebeské ženy, a jako statečné bojovnice. Poté, co bylo tělo zemřelé prvorodičky omyto a ozdobeno náležitými atributy, odnesl jej manžel na místo určené k pohřbení. Přitom ho doprovázely všechny lékařky-porodnice, aby tělo ochránily před mladými vojáky, kteří se ho snažili ukořistit, neboť věřili, že vlasy či prostředníček levé ruky zesnulé jim dodá odvahu a pocit neohroženosti v boji. Podle nahuaských představ byla východní strana nebes vyhrazena pouze mužům, kteří provázeli Slunce na jeho pouti od rozbřesku do pravého poledne, přičemž obřadným způsobem předstírali válečnou vřavu. Od poledne až do západu Slunce se tohoto úkolu zhostily ženy a obveselovaly ho podobným způsobem jako muži, než spolu se setměním vstoupilo do říše mrtvých, kde se v ten okamžik rozednilo.

V případě, že žena porodila bez komplikací, vydala lékařka-porodnice bojový pokřik na znamení vítězství a vzápětí se obrátila k novorozeněti se slovy, kterými ho vítala na světě. V tomto projevu se opakovaly obavy o budoucnost dítěte, a jeho osud byl proto svěřen do rukou „del que está en todo lugar, vuestro padre y madre, que es padre de todos“.[92] Následovalo odstřižení pupeční šňůry, během něhož se podle pohlaví dítěte předurčovala jeho životní dráha. Pro chlapce byla stanovena povinnost „dar a beber al sol con sangre de los enemigos, y dar de comer a la tierra… con los cuerpos de los enemigos“,[93] proto musela být jejich pupeční šňůra zakopána na bojišti. Dívkám byla určena zejména starost o domácnost, neboť „habéis de estar dentro de casa como el

[91] Sahagún, Bernardino de. *Hablan los aztecas*. s. 114.
[92] Sahagún, Bernardino de. *Historia general*. s. 384. Překl. aut.: „toho, který je všudypřítomný, vašeho otce i matky, který je otcem všech.“
[93] Ibid., s. 384. Překl. aut.: „napojit Slunce krví nepřátel, nakrmit Zemi… těly nepřátel.“

corazón dentro del cuerpo“,[94] a jejich pupeční šňůra byla tedy zakopána hned vedle ohniště. Poté bylo nemluvně obřadně omyto a lékařka-porodnice přitom žádala božstvo *Chalchiuhtlicue*,[95] aby z něj odplavilo veškerou špínu či hříchy, které na něj mohly být přeneseny od rodičů. Na závěr tohoto rituálu byla pro dítě žádána boží přízeň, neboť lidský život a pobyt na zemi vůbec byl Nahuy chápán jako velmi obtížný a plný útrap:

> ¡Oh piedra preciosa, oh pluma rica, oh esmeralda, oh zafiro! ...has llegado a este mundo, lugar de muchos trabajos y tormentos, donde hay calor destemplado, y frío destemplado, y vientos, donde es lugar de hambre y sed, y de cansancio, y de frío y de lloro… Remédieos y provéaos nuestro señor, que está en todo lugar.[96]
>
> Ó, drahokame, vzácné pírko, smaragde, safíre! …přišel jsi na tento svět, na místo plné práce a trápení, kde je veliké horko a krutá zima, fičí vítr a panuje hlad a žízeň, únava, chlad a smutek… Ať ti pomáhá a opatruje tě náš pán, který je všudypřítomný. (Překl. aut.)

Také příbuzní mladé matky náležitým proslovem vyjádřili své díky za pomoc, kterou jim lékařka-porodnice poskytovala během celého těhotenství a porodu. Ve formě odpovědi opět zazněly z jejích úst základní teze o osudu dítěte, ale i celé rodiny, který plně závisel na přízni bohů. Opakuje se také upozornění, že přehnaně vyjádřená pýcha nad novým přírůstkem do rodiny by mohla neblaze předurčit jeho životní dráhu.

Následující proslov je ukázkou gratulací, které pronášeli zástupci významných rodin či panovníkovi vyslanci z jiného města. Byly určeny nejprve novorozenci, poté jeho matce, příbuzným a nakonec i otci. Kromě stále týchž výzev a obav, jaké jsme zaznamenali až dosud, se objevuje také nabádání rodinných příslušníků, aby byli vždy ochotně nápomocni jak dítěti, tak rodičce – „la cual pasó gran trabajo y gran batalla con la muerte, y ella salió con victoria de la muerte, aunque está muy flaca; mirad que tengáis mucho cuidado de ella, y os suplico para que arrecie con vuestro cuidado…“.[97] Tyto návštěvy trvaly i několik dnů a podobně jako v rámci našich společenských konvencí bylo zvykem přinášet novorozenci dárky, nejčastěji oblečení.

---

[94] Ibid., s. 385. Překl. aut.: „máte být v domě, jako je srdce v těle.“
[95] *Chalchiuhtlicue* [čalčijutlikve] – Vzácná sukně nebo Nefritová sukně, vládkyně řek, jezer a moří, žena *Tlaloka*. Cf. Klápšťová, Kateřina, Krátký, Čestmír. *Encyklopedie bohů a mýtů*. s. 67.
[96] Sahagún, Bernardino de. *Historia general.* s. 386.
[97] Ibid., s. 391. Překl. aut.: „která přestála těžkou práci a velkou bitvu se smrtí. I přesto, že je velmi slabá, vyšla z boje se smrtí jako vítězka. Dbejte, abyste se o ni náležitě starali, žádám vás, aby se ve vaší péči zotavila…“

Několik dnů po porodu byl přivolán věštec, který měl podle znamení dne a hodiny narození předpovědět dítěti šťastný či nešťastný osud a také stanovit vhodný den pro „křest“. Sahagún používá tohoto označení pravděpodobně pro nedostatek jiných výrazů a také pro jistou podobnost s křesťanským obřadem. Podle pohlaví dítěte pak bylo připraveno vše nezbytné - pro chlapce makety zbraní vyrobené z merlíkového těsta a pro dívky šperky, tkalcovské potřeby a malé šatičky. Nesměly chybět ani pokrmy speciálně přichystané pro tuto příležitost a rovněž nová hliněná nádoba s vodou. Byli také pozváni všichni členové rodiny a lékařka-porodnice, která měla samotný akt „křestu“ vykonat. Nejprve namočila dítěti do vody prsty a dala mu ochutnat životně důležitou tekutinu, poté se mokrými prsty dotkla hrudi, aby zbavila jeho srdce nečistoty a následně mu omyla hlavu i celé tělo, aby symbolickou očistnou koupel dokončila. Chlapce pak čtyřikrát po sobě zdvihla směrem k nebi, odkázala ho do péče čtyř různých božstev a žádala pro něj jejich přízeň. Na závěr bylo dítě pojmenováno po jednom z předků, aby tak šířilo jeho slávu. Po skončení celého obřadu do domu vnikli chlapci ze sousedství, představující bojovníky, a odnášeli si připravené jídlo, které nazývali pupíkem dítěte. Volali novorozence jménem a vyzývali ho, aby se také stal válečníkem a mohl tak svým počínáním udržovat při životě Slunce a Zemi. Dívky byly ihned po očištění uloženy do kolébky a opět odkázány do péče bohů.

Příležitostí k oslavám bylo rovněž přislíbení dítěte do příslušné školy, které tvořily součást chrámů, a jedním z jejich hlavních cílů bylo zasvětit žáky do náboženských představ a praktik. Nahuové věřili, že tímto slibem zajistí dítěti ochrannou ruku a náklonnost bohů, respektive přežití. Ukázky *huehuetlatolli* z knihy VI Sahagúnovy *Historia general* tedy uzavírá proslov starých rodinných příslušníků, kteří se u příležitosti nástupu potomka do školy sešli, aby ho tam doprovodili. Jejich slova se v mnoha aspektech podobají rodičovskému nabádání, jak bylo popsáno výše.

3.3. SHRNUTÍ

Na základě obsahového shrnutí je patrné, že *huehuetlatolli* skutečně poskytují mnoho informací o nahuaském světě, o každodenním životě v něm, ale zejména o tehdejších náboženských představách a s nimi spojených rituálech. Z toho lze také

vyvodit, že Nahuové byli silně nábožensky zaměření a jejich víra v podstatě tvořila středobod veškerého dění, čemuž odpovídaly i nejčastější motivy, které se opakovaly ve všech typech mluvených projevů. Na prvním místě to byly zbožnost a oddanost bohům, dále pak úcta k jejich moci, pokora a vědomí vlastní bezmocnosti a malosti. Často byl také zdůrazňován respekt k předkům a rodinným příslušníkům obecně. Jiným motivem je pak obraz pozemského života a běžných povinností jako tvrdé, nebezpečné a strastiplné cesty, kterou se každý člověk musí podle svých schopností ubírat. Promluvy tak můžeme chápat jako nedílnou součást nahuaské výchovy, jako soubory etických pravidel reflektující veškeré aspekty lidské existence, kterými je třeba se neustále řídit v souladu s aktuální životní situací a společenským postavením.

Huehuetlatolli, které jsou zahrnuty v knize VI *Historia general*, byly z větší části určeny příslušníkům vyšší společenské vrstvy, v několika případech dokonce panovnické rodině. U některých projevů nás na tento fakt upozorňuje sám Sahagún v krátkém shrnutí, jež předchází každému textu:

> El lenguaje y afectos que los señores usaban hablando y doctrinando a sus hijas cuando ya habían llegado a los años de discreción: exhortanlas a toda disciplina y honestidad interior y exterior y a la consideración de su nobleza para que ninguna cosa hagan por donde afrenten a su linaje, hablanlas con muy tiernas palabras y en cosas muy particulares.[98]

> Jazyk a výrazy, které používali vznešení lidé při napomínání a výchově dcer, když nabyly soudnosti. Vyzývají je k poslušnosti a vnitřní i vnější počestnosti, aby chovaly v úctě svou urozenost a nečinily nic, čím by potupily svůj rod. Promlouvají k nim velmi osobitě a velice něžnými slovy. (Překl. aut.)

V jiných proslovech najdeme jasné indicie o tom, komu byly určeny, buďto vyjádřené explicitně: „y aunque tú seas noble y generoso y de claro linaje…“, nebo pomocí přirovnání: „sois como un árbol que hace gran sombra… de esta manera sois, señores, amparadores y abrigadores de todos los menores y gente baja“.[99]

V promluvách objevíme také mnoho nepřímých důkazů, že se jedná o velmi staré texty, respektive odkaz předků, předávaný z generace na generaci. Když otec dává synovi

[98] Sahagún, Bernardino de. *El México antiguo.* s. 154.
[99] Sahagún, Bernardino de. *Historia general*. s. 354, 367. Překl. aut.: „a přestože ty jsi urozený a ušlechtilý a pocházíš ze slavného rodu…“; „jste jako strom, který poskytuje velkou záštitu… takto jste, pánové, ochránci a obránci všech slabých a lidí neurozených.“

výchovné rady, zároveň mu také klade na srdce, že to, co mu sděluje „es cosa digna de ser estimada y guardada como oro en paño y como piedras preciosas en cofre, porque lo dejaron como tal los viejos y viejas, los canos y ancianos nuestros antepasados“.[100] Na jiném místě se setkáme s následujícím upozorněním: „Nota bien las palabras que te quiero decir, y ponlas en tu corazón, porque las dejaron nuestros antepasados viejos y viejas, sabios y avisados, que vivieron en este mundo.“[101]

Nalezneme zde i argument pro obhajobu překladu slova *huehutlatolli* jako „projevy starců“. Jak jsme zaznamenali výše, z některých proslovů rodinných příslušníků pronášených během svatebních obřadů je zřejmé, že mladí lidé byli po uzavření sňatku považováni doslova za „staré“. Na základě tohoto zjištění můžeme tedy souhlasit s názorem Garcíi Quintany, že obě varianty překladu – „projevy starců“ i „staré projevy“ jsou přijatelné nejen z lingvistického hlediska, ale i z významového.

4. KRITICKÉ ZHODNOCENÍ PRAMENŮ

V úvodu práce jsem již naznačila, že výchozím bodem pro mé zkoumání budou texty františkánského misionáře Bernardina de Sahagún, který je na samém počátku koloniálního období shromáždil s pomocí domorodých vzdělanců. Avšak skutečnost, že byly nejprve převedeny z verbální podoby do psané a následně přeloženy do jiného jazyka, částečně komplikuje jejich zařazení mezi standardně pojaté prameny. Navrhuji proto v kontextu této práce zavést pro tento typ dokumentů poněkud nepřesné pojmenování sekundární pramen. Jejich autenticitu a možné odchylky Sahagúnova překladu z nahuatlu do španělštiny zde nebudu podrobovat hlubší analýze, neboť cílem této kapitoly je pojednat o kompozičním a jazykovém plánu i stylistických prostředcích *huehuetlatolli*, což je s vědomím předpokládaných nepřesností možné i na základě nám dostupné španělské verze.

Vycházím ze tří zdrojů. Prvním je již třetí vydání *Historia general de las cosas de Nueva España*, které pro mexické vydavatelství Porrúa připravil a komentářem opatřil

[100] Ibid. s. 352. Překl. aut.: „toto je hodno mít v úctě a střežit to jako oko v hlavě, jako drahé kamení v truhle, neboť tak nám to zanechali starci a stařeny, naši dávní předkové.“
[101] Ibid., s. 355. Překl. aut.: „Zaznamenej dobře tato slova, která ti chci říct, a uschovej je v srdci, neboť je zanechali naši staří předkové, moudří a prozíraví, kteří žili na tomto světě.“

Ángel María Garibay, jenž text rozdělil do číslovaných odstavců. Dále jsem měla k dispozici výbor textů *El México antiguo (Selección y reordenación de la Historia general de las cosas de Nueva España de fray Bernardino de Sahagún y de los informantes indígenas)*, v němž José Luis Martínez vybrané kapitoly tematicky přeskupil, doplnil o úvodní slovo a závěrečný chronologický přehled Sahagúnova díla a jeho biografii. Vycházel přitom z vydání mexického nakladatelství Pedro Robredo, které roku 1938 editovali Joaquín Ramírez Cabañas a Wigberto Jiménez Moreno. Za poslední sekundární pramen mi posloužila kniha *Hablan los aztecas* – výběr z textů a v tomto případě rovněž z obrazové části *Historia general*, který uspořádal, úvodem a velice užitečným slovníčkem nahuaských pojmů opatřil Claus Litterscheid, jenž vycházel z prvního celkového vydání španělského oddílu *Florentského kodexu*. To připravili v roce 1982 mexičtí badatelé Alfredo López Austin a Josefina García Quintana pro nakladatelství Fomento Cultural Benamex. Jak texty obsažené v publikaci *El México antiguo,* tak v knize *Hablan los aztecas* jsou členěny do odstavců, chybí zde však číselné označení, jakého používá ve své edici Ángel María Garibay. Toto uspořádání se ale ve všech třech případech liší, z čehož můžeme usuzovat, že původní Sahagúnův text žádné dělící znaky nenesl. Všechny tři zdroje naopak spojuje ortografická úprava podle současného úzu a vzhledem ke shodnému znění textu můžeme i bez předchozího rozboru originálu usuzovat, že se jedná o transkribovaná vydání.

4.1. KOMPOZICE, JAZYK A STYL

V kapitole věnované tematickému plánu jsem *huehuetlatolli* rozdělila do několika oddílů podle jejich hlavního námětu, ale současně jsme popsala i motivy, které se objevují napříč klasifikovanými celky. Z hlediska kompozice je užití jazykových a stylistických prostředků obecně jednotné pro strukturu všech typů těchto literárních projevů, ale i přesto zaznamenáme během četby drobné odlišnosti, které jsou nejčastěji podmíněny společenským postavením či věkem oslovované osoby.

Připomeňme si také, že jednotlivé proslovy nejsou opatřeny zvláštními názvy, nýbrž každý je uvozen stručným obsahovým shrnutím, které nás informuje o tom, kdo projev pronáší a komu je určen, eventuálně jsme seznámeni s příležitostí, při níž byl

proslovován. Ve většině případů také nastiňuje hlavní téma a komentuje vyjadřovací schopnosti původních obyvatel. V tomto ohledu se do značné míry shoduje verze Olmosových *huehuetlatolli*, kterou známe od Juana Bautisty, s ukázkami ze Sahagúnovy knihy VI *Historia general*. Olmosovy „nadpisy" jsou však výrazně stručnější a zpravidla neobsahují žádnou zmínku o stylu či jazyku proslovů. Nevíme, zda se takto označovaly jednotlivé projevy již ve své původní podobě v nahuatlu, nebo zda tento způsob převzal Bernardino de Sahagún od Andrése de Olmos. Pravděpodobnější se zdá druhá varianta, neboť vezmeme-li v úvahu, že Sahagún se seznámil s Olmosovou sbírkou ještě před započetím vlastní sběratelské činnosti, mohl být proto tímto dílem přirozeně ovlivněn. Také do jisté míry hodnotící charakter i délka obsahových shrnutí napovídají, že se jednalo spíše o dodatečné vypracování.

Vlastní text projevů začíná téměř u všech ukázek náležitým oslovením posluchače či posluchačů. Pokud se řečník obracel k některému z božstev nebo k panovníkovi, bylo toto oslovení co možná nejvznešenější, aby tak byla dána najevo patřičná úcta. Následující příklad poukazuje na jeden ze způsobů, jak Nahuové oslovovali božstvo *Tezcatlipoku*: „¡Oh señor nuestro humanísimo, que hacéis sombra a todos los que a vos se allegan, como el árbol de muy gran altura y anchura!"[102] Když promlouvali k božstvu deště *Tlalokovi*, používali těchto perifrastických obratů: „¡Oh señor nuestro humanísimo, y liberal dador y señor de las verduras y frescuras, y señor del paraíso terrenal, oloroso y florido, y señor del incienso y copal!"[103] V ponaučeních určených dětem a dospívajícím je ve srovnání s ostatními *huehuetlatolli* již od první věty patrný jistý rozdíl. Způsob oslovení i styl celého textu jsou méně slavnostní, i když neztrácí nic na své výmluvnosti a naopak nabývá na ještě větší lyrické intenzitě. Porovnáme-li výše uvedené ukázky s oslovením malé holčičky, která je přirovnávána k pokladům přírody, pocítíme tuto odlišnost velmi zřetelně. „Tú, hija mía, preciosa como cuenta de oro y como pluma rica, salida de mis entrañas, a quien yo engendré y que eres mi sangre y mi imagen…"[104] Vrcholu v tomto ohledu dosáhlo oslovování novorozeňat a těhotných žen, jak můžeme

[102] Sahagún, Bernardino de. *El México antiguo.* s. 139. Překl. aut.: „Ó, náš velesoucitný pane, který, tak jako vysoký a rozsochatý strom, zaštiťuješ všechny, kteří se k tobě uchýlí!"
[103] Ibid., s. 141. Překl. aut.: „Ó, náš velesoucitný pane, štědrý dárče a pane zeleně a svěžesti, pane pozemního ráje, vonného a rozkvetlého, pane kadidla a vonné pryskyřice."
[104] Ibid., s. 154. Překl. aut.: „Ty, dcero má, drahocenná jako zlatý valounek, jako vzácné peří, která jsi ze mne vzešla, kterou jsem já zplodil, jsi má krev, můj obraz…"

pozorovat v úvodu gratulací, které jeden z členů rodiny pronáší k budoucí matce: „Nieta mía muy amada y preciosa, como piedra preciosa, como *chalchihuite*[105] y zafiro, noble y generosa…“[106] Takto bohatě rozvinutá oslovení bývají nejčastěji první větou projevu, ale podobná zvolání, i když zpravidla již střídmějšího rázu, nacházíme v určitých intervalech vždy na několika místech textu, což mělo zajisté sloužit k oživení promluvy a zároveň udržení posluchačovy pozornosti.

Obvykle se již v těchto úvodních větách objevovala jedna z typických stylistických figur nahuaské prózy i poezie – tzv. paralelismus. Synonymické vyjádření jednotlivých myšlenek sloužilo jako účinná mnemotechnická pomůcka a lehkým obměňováním formulací zároveň napomáhalo i snazší srozumitelnosti celého sdělení. V neposlední řadě byla tímto způsobem udržována také posluchačova koncentrace na myšlence, která mu měla být předána. Paralelismus najdeme ve všech typech *huehuetlatolli* a v další ukázce je tento prvek doveden téměř do extrému:

> …que los niños y las niñas, o mancebillos y doncellas, son muy amados de dios, précialos mucho nuestro señor que está en toda parte, huélgase con ellos y tiénelos por amigos, y por eso los viejos que eran muy dados al culto divino y a la penitencia, y a los ayunos y a ofrecer incienso a los dioses, tuvieron en gran precio a los niños y a las niñas que oraban…[107]

> …že chlapce a dívky, čili hochy a děvčata, bůh velmi miluje, velice si jich cení náš všudypřítomný pán, raduje se s nimi a považuje je za své přátele. A proto si starci, kteří byli velmi oddáni uctívání boha, půstům a obětování kadidla bohům, velmi cenili chlapců a dívek, kteří se modlili… (Překl. aut.)

Ángel María Garibay o tomto způsobu vyjadřování soudí, že je tak účinný „…como un doble golpe de martillo que hinca el clavo“.[108]

Projevy obsahují kromě paralelních sdělení i další výrazné stylistické prostředky, například obrazná vyjádření, která bývají často ztvárněna krátkými větami řazenými za sebou. Jejich obsah se postupně doplňuje a podobně jako mozaika se tak skládá plný význam takového sdělení. Můžeme se pouze domnívat, zda tento stylistický postup

[105] *Chalchihuite* – zelený drahokam. Cf. Sahagún, Bernardino de. *Hablan los aztecas*. s. 254.
[106] Sahagún, Bernardino de. *Historia general.* s. 369. Překl. aut.: „Vnučko má milovaná a drahocenná jako drahokam, jako zelený drahokam a safír, šlechetná a ušlechtilá…“
[107] Ibid., s. 356.
[108] Garibay, Ángel María. *Historia de la literatura náhuatl.* s. 421. Překl. aut.: „…je to jako dvojitý úder kladiva, které udeří hřebík na hlavičku.“

souvisel se způsobem písemného záznamu, který Nahuové používali. Komentář Ángela Maríi Garibaye o myšlenkových postupech Nahuů nás přesvědčí o oprávněnosti této hypotézy: „Como si el que piensa en náhuatl viera un cuadro en pos de otro y fuera, lentamente, elaborando y aclarando y perfeccionando su manifestación.“[109]

Neodmyslitelnou součástí *huehuetlatolli* bylo časté užití různých typů tropů, zejména metaforických a metonymických vyjádření. V tomto ohledu jsou mluvené projevy téměř nevyčerpatelnou studnicí příkladů. Pokud ale pomineme odlišnosti nahuaského vidění a chápání světa a pokud se budeme při četbě striktně držet evropského způsobu myšlení, můžeme texty chybně pochopit či je částečně dezinterpretovat. Bernardino de Sahagún si tohoto nebezpečí byl plně vědom, a proto na konec knihy VI zařadil některé ukázky metafor a metonymií i s příslušným vysvětlením jejich obsahu. Pro představu uvádím několik citací:

> Cabellos, uñas, espina, barbas, cejas, astilla de piedra preciosa. Se dice por el que es noble o generoso, o de linaje.
> De verdad tiene ojos, y tiene orejas. Por metáfora quiere decir, es persona prudente y sabia.
> Aún no se ha deshecho el humo, o la niebla de él. Que quiere decir aún no se ha perdido la memoria de su fama y de su loa.
> Lumbre y hacha encendida, y dechado, y modelo y espejo ancho. Por el sermón que el predicador predica, y el buen ejemplo que alguno da.[110]

> Vlasy, nehty, páteř, vousy, obočí, střípek drahokamu. Takto se nazývá ten, kdo je vznešený či ušlechtilý nebo pochází z urozeného rodu.
> Opravdu má oči a uši. Touto metaforou se označovala osoba moudrá a učená.
> Dosud se nerozplynul jeho dým, jeho mlha. Což znamená, že jeho pověst a sláva nebyly dosud zapomenuty.
> Plamen, hořící pochodeň, předloha, vzor, široké zrcadlo. Znamená kázání, které pronáší kazatel, a dobrý příklad, který někdo dává. (Překl. aut.)

Ve výčtu pro nás obtížně srozumitelných obrazných pojmenování bychom mohli pokračovat, ale v projevech najdeme také celou řadu příkladů, jejichž význam je i přes vzdálenost v čase a prostoru snadno pochopitelný.

[109] Ibid., s. 387. Překl. aut.: „Jako by ten, kdo přemýšlí v nahuatlu, viděl jeden obraz za druhým a pomalu vypracovával, objasňoval a zdokonaloval jeho vyjádření.“
[110] Sahagún, Bernardino de. *Historia general.* s. 416.

> Eres cedro y árbol de gran sombra. Se dice por cualquier señor o principal que es liberal y consuela y favorece a sus vasallos.
> Tú mismo te has despeñado. Se dice por el que por su culpa cayó en algún gran crimen o peligro.[111]

> Jsi cedr a strom, který poskytuje velký stín. Takto se nazývá jakýkoli pán či vůdce, který je štědrý, uspokojuje a podporuje své poddané.
> Ty sám jsi se vrhl ze skály. Takto se hovoří o tom, který se vlastní vinou zapletl do velkého zločinu či nebezpečí. (Překl. aut.)

Za jakousi kombinaci metafory a paralelismu můžeme také považovat v nahuaské literatuře obecně velmi oblíbený prostředek, který Ángel María Garibay nazývá difrasismus a jenž popisuje jako metodu, „que consiste en aparear dos metáforas, que juntas dan el simbólico medio de expresar un solo pensamiento".[112] Tato spojení bývají našemu způsobu chápání opět poněkud vzdálená, přiblížíme si je proto na několika příkladech:

> Cara y oreja de alguno. Se dice por los embajadores.
> Retrato e imagen de alguno. Se dice por el que sucedió a otro en oficio o dignidad.
> Cofre y arca. Y por metáfora quiere decir: persona que guarda bien el secreto que le está encomendado, o persona muy callada.[113]

> Tvář a ucho někoho. Takto se nazývají vyslanci.
> Obraz a podoba někoho. Takto se nazývá nástupce ve funkci či hodnosti.
> Truhla a pokladnice. Metaforické označení osoby, která dokáže udržet tajemství, jež je jí svěřeno, nebo osoby málomluvné. (Překl. aut.)

Bohatost obrazných pojmenování kontrastuje v určité míře se syntaktickou střídmostí až strohostí. V projevech převažují krátké věty spojené nejčastěji do parataktických souvětí či jsou prostě juxtaponovány. Každá tato větná konstrukce vyjadřuje jednu myšlenku jako jednotku sdělení, ale ve spojení s ostatními větami se jejich význam zhutňuje a častým užitím paralelismu a difrasismu nabývají na účinnosti jak po stránce obsahové, tak formální. Hlavní idea celého sdělení je takto předávána s daleko větším důrazem, než kdyby byla zakomponována do složité syntaktické vazby. Tímto způsobem vygradovaná výzva k úctě předků, kterou otec z vyšší společenské

[111] Ibid., s. 416–417.
[112] Garibay, Ángel María. *Historia de la literatura náhuatl.* s. 19. Překl. aut.: „která spočívá v uspořádání dvou metafor, jež společně umožňují symbolickým způsobem vyjádřit jednu myšlenku."
[113] Sahagún, Bernardino de. *Historia general.* s. 416–417.

vrstvy adresoval svému synovi, vyznívá tedy velmi pádně: „Pon los ojos en ellos, mira sus virtudes, mira su fama y el resplandor y claridad que nos dejaron; mira el espejo y dechado que ellos dejaron y ponlo delante de ti, y tenlo delante de tus ojos; mírate en él y verás quién eres.“[114] Tato syntaktická jednotvárnost měla podle Ángela Maríi Garibaye[115] sloužit také v těchto prozaických útvarech k udržování rytmu, neboť ten byl další významnou mnemotechnickou pomůckou. Vzhledem k typologii nahuatlu[116] byl tento stylotvorný prvek v původním znění textu patrně ještě zřetelnější a převodem do španělštiny ztratil do jisté míry svou intenzitu. Sahagúnův překlad hodnotí Garibay pozitivně, ale pro lepší představu porovnává úryvek svého doslovného překladu se Sahagúnovou verzí:

> Los pequeñitos mueren: jades, turquesas, joyas mueren: no van al lugar de espantos: allí está el aire cortante y helado: sitio de los muertos. Van a la casa del sol: a la casa del Señor de nuestra vida: viven junto al Árbol de nuestra vida: chupan miel en las flores del sol: viven en el Árbol de nuestra vida: en él chupan miel.
>
> Los niños que mueren en su tierna edad, que son como unas piedras preciosas; éstos no van a los lugares de espanto del infierno, sino van a la casa del dios que se llama Tonacatecuhtli, que vive en los vergeles que se llaman Tonacacuauhtitlan, donde hay todas maneras de árboles y flores y frutos, y andan allí como zinzones, que son avecitas pequeñas de diversos colores que andan chupando las flores de los árboles.[117]
>
> Malé děti umírají: nefrity, tyrkysy, skvosty umírají: neodcházejí do místa děsů: tam je ostrý a mrazivý vzduch: místo mrtvých. Odcházejí do domu Slunce: do domu Pána našeho života: žijí u Stromu našeho života: sají med z květin Slunce: žijí na Stromu našeho života: na něm sají med.
>
> Děti, které umírají v útlém věku a které jsou jako drahokamy, neodcházejí do míst peklného děsu, nýbrž jdou do domu boha, jenž se nazývá Tonacatecuhtli a který žije v květinových zahradách, nazývajících se Tonacacuauhtitlan, v nichž je mnoho druhů stromů, květin a ovoce, a tam přebývají v podobě zinzonů, což jsou malí ptáčci rozmanitých barev, kteří vysávají květy stromů. (Překl. aut.)

[114] Sahagún, Bernardino de. *Historia general*. s. 353. Překl. aut.: „Obrať k nim svůj zrak, pohleď na jejich ctnosti, pohleď na jejich pověst a dobrý příklad, jež nám zanechali. Vzhlížej se ve vzoru, který nám zanechali, a měj ho na paměti, měj ho na očích. Vzhlédni se v něm a uvidíš, kdo jsi.“
[115] Cf. Garibay, Ángel María. *Panorama literario*. s. 111.
[116] Podle typologie Vladimíra Skaličky má nahuatl rysy aglutinačního a polysyntetického jazyka.
[117] Garibay, Ángel María. *Panorama literario*. s. 26.

Na těchto krátkých ukázkách je velmi jasně patrné, jaké obtíže s sebou přináší překlad nahuaských textů. Obě varianty se podstatně liší jak z hlediska syntaktického, tak lexikálního. Bernardino de Sahagún se pravděpodobně snažil do nejvyšší možné míry přiblížit indiánskou literární produkci potenciálnímu evropskému čtenáři. Částečně propojil jednoduché věty do souřadných i podřadných souvětí, čímž se narušilo především rytmické uspořádání textu, a tím se do značné míry zmírnila působivost projevu. Na některých místech se také Sahagún soustředil spíše na vysvětlení hlavní myšlenky, než na přesný překlad, což mu však vzhledem k poslání jeho díla nemůže být vyčítáno. Je ale třeba upozornit na poměrně hojné užití slovních obratů ve španělštině, jejichž skutečné vyjádření bychom v předkolumbovské realitě hledali marně, což je opět pochopitelné na základě naprosté odlišnosti nahuaského a evropského prostředí. Španělské výrazy jsou uváděny zejména při pojmenovávání správního uspořádání či objasňování původních náboženských představ. Naopak v případech, kdy španělský ekvivalent indiánského slova úplně chyběl, přebírali kolonizátoři nahuaské výrazy. Tak se v praxi například setkáme s výrazem republika ve smyslu aztécké říše či s označením panovníka jako krále. V Sahagúnovu překladu se objevuje slovo peklo, které v Garibayově verzi nenajdeme. Představy o posmrtném životě byly totiž u Nahuů velmi odlišné a výraz peklo se svými evropskými konotacemi těmto představám absolutně neodpovídá. Pokud je v textu ponechán slovní obrat v nahuatlu, je buď následně opsán, nebo zůstává bez dalšího objasnění.

Řečnické otázky jsou dalším prvkem, který měl za úkol udržet posluchačovu pozornost. Nalezneme je ve formě běžných doplňovacích otázek, které jsou buď jednotlivě, nebo v podobě řady po sobě jdoucích dotazů rozmístěné v textu. Pro zesílení účinku je někdy použito i zjišťovacích otázek, doplněných o výrazy, které jejich naléhavost ještě zvyšují. Tímto způsobem vyjadřovala lékařka-porodnice své obavy z komplikací, jež mohly nastat během těhotenství: „¿Tengo yo algún remedio o alguna medicina, por ventura, para evitarlo? ¿Podré, por ventura, hacer algo para remediarlo? ¿Tengo, por ventura, poder absoluto para librar de la muerte?“[118] Jádro sdělení bylo někdy formulováno méně častou rétorickou figurou – řečnickou odpovědí. Celkové

[118] Sahagún, Bernardino de. *Hablan los aztecas.* s. 116–117. Překl. aut.: „Mám snad já nějaký prostředek, nějaký lék, abychom se toho vyvarovali? Budu snad moci udělat něco, abychom se tomu vyhnuli? Mám snad neomezenou moc osvobozovat od smrti?“

vyznění této dvojice bývá zdůrazněno kombinací protikladů, přičemž záporný prvek v řečnické otázce zůstává zastíněn pozitivně laděnou odpovědí. Pomocí tohoto stylistického prostředku vysvětloval otec synovi, jak se má chovat i vysoce postavený muž: „¿Cómo anda? ¿Anda soberbio o fantástico? ¿Acuérdase por ventura que es señor? Tan humilde es ahora y tan obediente, y así llora y suspira y ora con gran devoción…“[119] Efekt podobných exklamací byl nesporný a jejich četné užití nám potvrdí, jak byly oblíbené a vyhledávané.

Vzhledem k obsahu projevů, tedy nejrůznějším prosbám, výzvám a nabádáním, byl jejich nedílnou součástí také rozkazovací způsob, a to jak v kladné tak i záporné formě. Jeho uplatnění ale do velké míry záviselo na vztahu mezi mluvčím a posluchačem. V proslovech určených některému z předkolumbovských božstev se imperativ téměř nevyskytoval, kněží či panovníci se uchylovali zejména k velice obřadným prosbám, jak je zřejmé z následující ukázky, v níž je bůh *Tezcatlipoca* žádán o přízeň: „Suplícoos tengáis por bien de apiadaros de ellos, y de conocerlos por vuestros vasallos y siervos… Suplícoos, señor, que tengáis por bien de que experimenten un poco de vuestra ternura y regalo y de vuestra dulcedumbre y suavidad…“[120] Pokud se mluvčí obracel v proslovu k panovníkovi, používal zpravidla nepřímé formy rozkazu a takto ho vyzýval především ke spravedlivému způsobu vlády a správnému počínání v úřadu. Když byl ale vládce nabádán ke zbožnosti a úctě k bohům, nebáli se řečníci uchýlit k důraznějším formám imperativu. Nově zvolenému panovníkovi bylo kladeno na srdce: „Y así es menester, oh señor nuestro y rey, que pongáis todas vuestras fuerzas, y todo vuestro poder para hacer el deber en la prosecución de vuestro oficio… ¡Oh muy dichoso señor!, humillaos e inclinaos y llorad con treistaza y suspirad y orad…“[121] I v těchto rozkazech byla ale stále přítomná vysoká míra respektu a oddanosti k vládci. Podstatný rozdíl zaznamenáme obzvláště v proslovech, v nichž se rodiče snažili vštípit svým potomkům základní normy

[119] Sahagún, Bernardino de. *Historia general.* s. 354. Překl. aut.: „Jaký je? Je zpupný či domýšlivý? Připomíná si snad, že je pánem? Natolik je nyní pokorný a natolik poslušný, že pláče a vzdychá a modlí se velmi oddaně…“

[120] Sahagún, Bernardino de. *El México antiguo.* s. 135. Překl. aut.: „Snažně vás prosím, aby jste se nad nimi ráčil slitovat a uznat je za své poddané a služebníky… Snažně vás žádám, pane, aby jste jim ráčil nechat pocítit maličko ze své něhy a péče, ze své dobroty a vlídnosti…“

[121] Ibid., s. 150–152. Překl. aut.: „A tak je třeba, náš pane a vládče, abyste vynaložil veškeré své síly a veškerou svoji moc na vykonávání úkolů spojených s pokračováním vaší funkce… Ó, velmi blažený pane, pokořte se a pokloňte se, prolévejte hořké slzy, vzdychejte a modlete se…“

řádného chování, k čemuž využívali všechny možné způsoby – od proseb, domlouvání, přikazování až po striktní zákazy. Střídání zmíněných forem v praxi je velmi zřetelné v úryvku z kázání, v němž otec dává svému synovi několik užitečných rad:

> Lo octavo que quiero que notes, hijo mío, es la manera que has de tener en el comer y en el beber: seas avisado, hijo, que no comas demasiado a la mañana y a la noche; sé templado en la comida y en la cena, y si trabajares, conviene que almuerces poco antes que comiences el trabajo. La honestidad que debes tener en el comer es ésta: cuando comieres, no comas muy aprisa, no comas con demasiada desenvoltura, ni des grandes bocados en el pan, ni metas mucha vianda junta en la boca.[122]

> Za osmé chci, abys vzal na vědomí, synu můj, způsob, jak máš jíst a pít. Buď si vědom, synu, že nemáš jíst příliš po ránu a na noc. Buď střídmý při obědě i večeři a když snad budeš pracovat, je třeba, abys jedl málo před tím, než práci začneš. Během jídla bys měl dodržovat tato pravidla slušnosti: až budeš jíst, nejez příliš rychle, nejez příliš hltavě, ani neukusuj velká sousta chleba, ani si nedávej mnoho jídla naráz do úst. (Překl. aut.)

Proslovy určené dětem a dospívajícím bývaly také často prokládány následujícími výzvami: „oye con atención que te quiero decir, nota otro aviso, es menester que sepas…“[123] Pravděpodobně k docílení větší působnosti byly v tomto typu projevů uváděny nejrůznější vzory a příklady, z nichž většina hovořila o již nežijících předcích, ale také o vládnoucím panovníkovi či jiných vysoce postavených osobách. Ve výrazně menší míře objevíme i výstražné záporné příklady, které měly za úkol odradit mladé lidi zejména od příliš nevázaného života. Často se také setkáváme s řadou nejrůznějších protikladů, pomocí nichž byly dětem vysvětlovány základní principy fungování společnosti a podstata nahuaského vnímání a chápání světa. Na první pohled se tedy zdálo, že měl posluchač na výběr, kterou cestou se ve svém životě vypraví. Vzápětí po nastínění možností byl ale rozvinut výčet velice přesvědčivých argumentů, jenž případné osobní dilema rychle vyřešil.

Většina proslovů, ať už byl jejich adresátem kdokoli, kromě jednotlivých božstev, byla zakončena odkázáním posluchače právě do péče bohů či stručným shrnutím hlavních myšlenek celého projevu, popřípadě obojím. V některých ukázkách se před

[122] Sahagún, Bernardino de. *Historia general*. s. 361.
[123] Ibid., s. 352–407. Překl. aut.: „poslouchej pozorně, co ti chci říct; vezmi na vědomí toto upozornění; je potřeba, abys věděl…“

úplným závěrem objevila ještě krátká omluva za nedokonalost vyjadřování nebo za přílišnou délku promluvy. V těchto ospravedlněních zaznamenáme jako na jednom z mála míst *huehuetlatolli* také jistý smysl pro humor. Závěrečná pasáž proslovu lékařky-porodnice s použitou vtipnou synekdochou nám pomůže přiblížit tento sporadický rys nahuaské tvorby: „Y porque pienso, que con mi prolijidad ofendo vuestras cabezas y vuestros estómagos, dando pena, paréceme lo más acertado que callemos y oremos a dios, y esperemos en su misericordia… Ruego a nuestro señor, …, que dé reposo a vuestros huesos y a vuestro cuerpo con todo contento.“[124] Ve způsobu zakončení projevů se odráží také některé hlavní body nahuaského myšlení, bylo tady opět zdůrazněno silné propojení náboženství s každodenním životem, nutnost absolutní oddanosti k bohům a vědomí vlastní nedokonalosti spojené s velikou pokorou.

4.2. SHRNUTÍ

Poezie v próze – to je označení, které předkolumbovské řečnické projevy evokují, neboť jedním z jejich nejvýraznějších stylistických rysů je právě poetičnost, která posluchače či čtenáře osloví hned při počátečním seznámení s nimi. Další stylotvorné prvky *huehuetlatolli* – básnický jazyk, metaforické a metonymické vyjadřování, rytmické uspořádání vět, paralelismus a difrasismus jako nejdůležitější jazykové prostředky nahuaské literatury a zároveň výrazné mnemotechnické pomůcky tamějších řečníků – měly poutat pozornost, udržovat soustředěnost, ale také napomoci snazšímu pochopení a přijmutí věcného obsahu proslovů, které ve většině případů vyznívaly jako soubor etických a morálních pravidel, jenž měl pozitivně působit na chování posluchačů.

Drobné stylistické odstíny projevů pak souvisely především s jejich adresátem, proslovy k bohům a panovníkům byly tedy plné exaltovanosti a náboženského zanícení, přičemž poněkud postrádaly na vzletnosti a půvabnosti některých promluv určených těhotným ženám, novorozencům a malým dětem. Naopak jednotící prvek všech *huehuetlatolli* představují kompoziční uspořádání a skladebné postupy, o nichž se

[124] Ibid., s. 369. Překl. aut.: „A protože se domnívám, že svou rozvlekloství obtěžuji vaše hlavy a vaše žaludky, čímž vzbuzuji soucit, zdá se mi nejvhodnější, abychom zmlkli a modlili se k bohu a doufali v jeho milosrdenství… Žádám našeho pána, …, aby nechal odpočinout vaše kosti a vaše tělo ve vší spokojenosti.“

můžeme pouze domnívat, že byly podmíněny původním způsobem jejich tradování či jazykem.

Je obdivuhodné, do jaké svébytné podoby se předávání odkazu předků v nahuaské společnosti vyvinulo. A právě tuto osobitou, současně ale i určitým způsobem stereotypní formu vyjadřování považuje Ángel María Garibay za jeden z důkazů autentičnosti předkolumbovských literárních památek. O *huehuetlatolli* konstatuje: „Es una creación netamente mexicana.“[125] Na druhou stranu ale sám připouští existenci podobných didakticky laděných textů i v jiných literaturách a uvádí příklady ze starověkého Egypta, Asýrie, Babylonie a také z Bible.[126]

Překlady, které máme k dispozici, však nejsou zcela přesné, což do určité míry brání podrobnějšímu jazykovému rozboru. Na Sahagúnovu obranu je ale potřeba říci, že pro jeho práci nebyl podstatný absolutně věrný převod textů do španělštiny, ale především vystižení jádra sdělení a zachycení charakteristických prvků. Jako jeden z průkopníků, kteří se významnou měrou zasloužili o poznání a popsání natolik odlišné kultury, se jistě potýkal s mnoha dalšími, nejen lingvistickými, překážkami.

5. VÝVOJ *HUEHUETLATOLLI* PO PŘÍCHODU EVROPANŮ

Španělské dobyvatele v čele s Hernánem Cortésem na jedné straně okouzlily nádhera a bohatství hlavního nahuaského města Tenochtitlánu, na druhé straně je jako očité svědky šokovaly kruté náboženské rituály. Podobné pocity sdíleli o několik let později i první misionáři, kteří se do Nového světa vypravili šířit křesťanskou víru. Třebaže již nezhlédli krvavé obřady na vlastní oči, jejich odkaz byl stále přítomný v mnoha uměleckých dílech včetně literatury. Velmi pozitivně proto reflektovali tradice, které sice nebyly prosty původních náboženských představ, znamenaly však cenný prostředek, jak účinně využít staré formy ke sdělení nového obsahu.

Takový osud byl ještě před koncem 16. století určen i *huehuetlatolli*, jejichž umělecká hodnota upoutala pozornost Španělů hned na počátku kolonizace. Pravděpodobně prvním autorem „aktualizovaných“ projevů byl sám Bernardino de

[125] Garibay, Ángel María. *Panorama literario*. s. 163. Překl. aut.: „Je to čistě mexický výtvor.“
[126] Cf. Garibay, Ángel María. *Historia de la literatura náhuatl*. s. 411–412.

Sahagún, který se díky své předchozí sběratelské činnosti obeznámil s touto tradicí velmi podrobně. Z rukopisu *Sermones en Mexicano*, který se nachází v mexické Národní knihovně a obsahuje 236 listů s kázáními připisovanými Bernardinu de Sahagún a Alonsovi de Escalona, vyplývá, že Sahagún sepsal ke konci svého života několik desítek kázání v jazyce nahuatl.[127] Příspěvek francouzského iberoamerikanisty a odborníka na problematiku předkolumbovského Mexika Georgese Baudota do časopisu Anales de literatura hiapanoamericana, který je věnován zmíněnému rukopisu, nabízí paleografickou verzi několika ukázek opatřenou jeho vlastním překladem do španělštiny. Sahagún koncipoval svá kázání zcela podle vzoru původních *huehuetlatolli*. Využíval stylistických i jazykových prostředků a někdy dokonce i motivů, které byly společné staré i nové víře, aby tak snáze vštípil křesťanské náboženství tamějším obyvatelům, z nichž mnozí museli být pamětníci dávných společenských pořádků. V několika následujících ukázkách uvidíme, jak obratně dokázal Bernardino de Sahagún využít tradičního způsobu vyjadřování k evangelizaci:

> Escucha, hijo mío, hace tiempo ocurrió, hace tiempo nació el redentor, hace mil quinientos y ochenta y ocho años ¿la redención desapareció acaso, así el redentor acaso se fue a lo lejos? Aún no es tiempo, el redentor, él mismo está aquí cerca de nosotros… Cuando el redentor vino al mundo, cuando la luz se esparció, cuando el sol vino a alumbrar nuestras almas…[128]

> Naslouchej, synu můj, stalo se to již dávno, před dávnou dobou se narodil Spasitel, před tisíci pěti sty osmdesáti osmi lety. Proto se snad spasení vytratilo? Proto snad Spasitel odešel do daleka? Ještě ne, on sám je zde blízko nás… Když Spasitel přišel na svět, když se rozlilo světlo, když slunce přispěchalo osvítit naše duše… (Překl. aut.)

Zajímavým údajem je uvedený rok, který umožňuje přesně datovat Sahagúnova kázání. Shledáme také, že v několika větách vytržených z kontextu jsou obsaženy stylotvorné prostředky velmi typické pro tento literární útvar. Důvěrným oslovením je nejprve upoutána posluchačova pozornost, která je následně udržována řečnickými otázkami nebo odpověďmi. Dovedně se také využívá postupného rozvíjení jedné myšlenky pomocí paralelismu a obrazných pojmenování, které byly Nahuům jasně srozumitelné. Ježíš je

[127] Baudot, Georges. Los huehuetlatolli en la cristianización de México: Dos sermones en lengua náhuatl de fray Bernardino de Sahagún. *Anales de literatura hispanoamericana,* 1980, vol. 9. [online]. [cit. 2008-08-01]. Dostupné z: <http://www.dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo899117>
[128] Ibid., s. 27–31.

zde přirovnáván ke Slunci, významnému symbolu nahuaské kosmogonie, kterému je ale v rámci nové věrouky vymezeno poněkud odlišné postavení: „…nunca le divinizarás, nunca le suplicarás, ya que la luz no vive, no entiende, no ve, no sabe, sólo procuró claridad, a nosotros los hombres nos la dio nuestro señor, Dios, para alumbrarnos...“[129] Kázání tak představují velice nenásilnou cestu, kterou se s využitím místních tradic Sahagún pokoušel Nahuům co nejúčinněji předat základy křesťanského učení.

Poměrně záhy po Sahagúnovi se pustil do vypracování podobných křesťansky orientovaných projevů další příslušník františkánského řádu Juan Bautista Viseo, zmiňovaný již v úvodní části této práce.[130] K vydání předkolumbovských *huehuetlatolli*, které shromáždil Andrés de Olmos záhy po conquistě, připojil několik vlastních ukázek s výrazně odlišným obsahem. Nepodařilo se mi vypátrat, zda byl Bautista obeznámen s prací Bernardina de Sahagún a pouze následoval jeho vzoru, či pojal tento úmysl sám. Avšak vzhledem k tehdejšímu nízkému počtu španělských obyvatel v Mezoamerice, krátké časové vzdálenosti mezi vznikem obou prací i stejnému působišti obou misionářů je více než pravděpodobné, že se Bautista nechal svým předchůdcem inspirovat. Jeho promluvy také plně využívají všech výrazových prostředků klasických pro *huehuetlatolli*, ale na rozdíl od Sahagúna klade větší důraz na význam přijetí nové víry než na vysvětlování a objasňování věrouky. V jeho projevech se neustále opakuje několik základních pravidel, jimiž by se měl řádný křesťan řídit. Na prvním místě akcentuje přijetí křestu, dále vyzývá k uctívání jediného Boha, Ježíše Krista, ke zpovědi a účasti na mších, kde se spoluvěrcům-začátečníkům dostane podrobného vyložení Spasitelova života a jeho smrti. Možnému protivení se těmto zásadám se snaží zabránit hrozbami o posmrtných mukách, nebo naopak za jejich dodržování slibuje věčný nebeský život po boku Boha. Vyžaduje též absolutní oddanost církvi svaté. Podobně jako Sahagún využívá Bautista kromě tradičního způsobu vyjadřování také charakteristické nahuaské motivy.

> Y ahora, ya suspira, aflígete; quizás poco tiempo, quizás un día, junto a Él, a su lado vivas; porque si no te entregas a la casa del Dueño de la cercanía, del Dios único, te aparecerá el tormento, el dolor por no dedicarte al hogar de Dios, de

[129] Ibid., s. 31. Překl. aut.: „…nikdy ho nebudeš uctívat jako boha, nikdy se ho nebudeš dovolávat, neboť záře nežije, nechápe, nevidí, neví, pouze nás obdařila jasností. Nám lidem ji ale daroval náš pán, Bůh, aby nás osvítil…“
[130] Viz výše, s. 11.

> Aquél por quien se vive; y por no tomar, por no hacer tuya el agua fría, la ortiga, las que junto a ti arriman los que son madres, padres, los intérpretes de Dios.
>
> Así, es necesario que siempre busquéis a Dios en vuestras reflexiones. Y cuando durmáis u os levantéis rezaréis, diréis Pater Noster, Ave María, Credo, Salve Regina, en vuestra lengua e invocaréis a Dios…[131]
>
> A teď vzdychej, rmuť se, možná jeden den vedle Něho, po jeho boku budeš žít: protože jestli nebudeš věrný domu Pána Blízka a Vedle, Bohu Jedinému, postihne tě trýzeň, bolest, protože jsi nesloužil Božímu domu, domu Toho, z jehož vůle žijeme: protože sis nevzal, neučinil jsi svou studenou vodu, kopřivu, (6) kterou k tobě přiblížili ti, co jsou matky, co jsou tlumočnice Boha.
> (6) Možno tomu rozumět jako „nepoučil se trestem".
>
> A proto je nutné, abyste neustále hledali Boha, během vašich rozjímání. A ať už ve spánku či když vstáváte, modlete se, říkejte ve vašem jazyce Pater Noster, Ave María, Crédo, Salva Regina, vzývejte Boha …[132]

Je evidentní, že šiřitel nové víry se neobával nazývat křesťanského boha stejně, jako Nahuové pojmenovávali své pohanské božstvo. Tento přístup nás přivede k náboženskému synkretismu, který je pro vyspělé americké kultury příznačný a jenž mohl být do jisté míry podpořen právě podobnými postupy prvních misionářů z počáteční fáze christianizace.[133] Zcela v souladu s tehdejší oficiální politikou španělské královské koruny vůči domorodým jazykům je i Bautistovo nabádání Indiánů k modlení ve svém jazyce. Na počátku koloniálního období se španělsky, popřípadě latinsky, učili pouze místní vzdělanci a příslušníci vyšších vrstev. Ukázky Sahagúnova a Bautistova textu jsou čítankovým příkladem, jak bylo možné využít pozitivních stránek všeobecně odmítané odlišné kultury. Je také více než pravděpodobné, že takto předávaná křesťanská doktrína byla pro původní obyvatelstvo srozumitelnější než klasická kázání, jak je známe z evropského sakrálního prostředí.

Další křesťansky pojaté *huehuetlatolli* se mi nepodařilo vypátrat a můžu se tedy jen domnívat, že podobných projevů existovalo více. Na začátku koloniální správy však nevznikaly jen tyto adaptace. Klasickým *huehuetlatolli* byla i nadále projevována velká náklonnost, což dokládají například texty v nahuatlu, které tvoří součást rukopisu mPM

[131] *Huehuehtlahtolli. Testimonio de la antigua palabra.* s. 202, 214.
[132] *Huehuehtlahtolli: svědectví starého slova.* s. 149, 156.
[133] Cf. Křížová, Markéta. *Aztékové.* s. 98.

4068.J83, uloženého v Bankroftově knihovně při Kalifornské univerzitě v Berkley.[134] Miguel León-Portilla v knize *Literatura del México antiguo*[135] uvádí několik ukázek z tohoto sekundárního pramenu v překladu Ángela Maríi Garibaye, v nichž však i přes původní obsah a styl zaznamenáme jasně zřetelný křesťanský vliv. Jako doklad nám může posloužit hned úvodní věta projevu určeného novomanželům: „Mis amados hijos, Dios os ha hecho gracia y la Santa Iglesia que os rige y gobierna de haberos unido y atado.“[136]

O vývoji *huehuetlatolli* v závěrečné fázi koloniální éry a po dosažení nezávislosti se mi nepodařilo získat žádné podrobnější informace. K doplnění přehledu uvádím pouze velmi stručný nástin dějin nahuaského písemnictví jako celku. Postupem doby a v souladu s proměnou oficiální politiky se indiánským jazykům přestala věnovat pozornost a pro samostatný stát se pak staly nežádoucím elementem v rámci jeho budoucího rozvoje. Relativně hojná literární produkce 16. a 17. století v nahuatlu se tak během následujících dvou století ocitla ve stavu, kdy „con contadas excepciones, la tradición oral vino a ser portadora única de lo que se había preservado y seguía concibiendo en el ámbito de las comunidades nativas“.[137]

Výraznější změna v přístupu k domorodým jazykům přišla až ve 20. století, kdy došlo k oživení zájmu o staré americké kultury a jejich zvyky. Velmi překvapivým a neméně potěšujícím zjištěním je, že některé archetypální tradice přetrvaly i dlouhé období nepřízně a že i v současnosti se s nimi můžeme mezi nahuasky mluvícím obyvatelstvem Mexických spojených států setkat. V literatuře to jsou právě *huehuetlatolli*, ale i poměrně bohatá básnická tvorba a další žánry. Miguel León-Portilla nazývá tuto slovesnost nahuaským výrazem *yancuic tlahtolli*[138] (nové slovo) a velkou měrou, zejména svými příspěvky v časopise Estudios de Cultura Náhuatl, napomáhá rozšiřovat povědomí o novodobé nahuaské literární produkci. Za důkaz

[134] Cf. Gingerich, Willard P. A Bibliographic Introduction to Twenty Manuscripts of Classical Nahuatl Literature. *Latin American Research Review,* 1975, vol. 10, n. 1, s. 118. [online]. [cit. 2008-08-06]. Dostupné z: <http://www.jstore.org/stable/2502581>

[135] León-Portilla, Miguel. *Literatura del México antiguo.* Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1978.

[136] Ibid., s. 295. Překl. aut.: „Mé milované děti, Bůh a církev svatá, kteří vás řídí a vedou, vám prokázali milost, že vás spojili a spoutali.

[137] León-Portilla, Miguel. Yancuic tlahtolli: palabra nueva. *Estudios de Cultura Náhuatl.* 1986, vol. 18, s. 129. Překl. aut.: „se ústní tradice, až na vzácné výjimky, stala jediným nositelem toho, co se zachovalo a co se nadále vytvářelo v domorodých komunitách.“

[138] Cf. Ibid., s. 133.

autentičnosti aktuálních *huehuetlatolli* považuje fakt, že pocházejí z často velmi vzdálených a odlišných regionů dnešního Mexika. Klasický nahuatl, s nímž se na půdě Nového světa setkali první Evropané, prošel od předkolumbovských dob značnými změnami a nyní existuje několik dialektů, které se vyvíjely nezávisle na sobě. I přes částečné jazykové rozdíly si nynější proslovy zachovávají ve větší či menší míře charakteristické rysy, které jsem popsala v předchozích kapitolách. Jako příklad velmi tradičního textu nám může posloužit úryvek z projevu, který zaznamenal Margarito Ajactle v oblasti Los Reyes ve státě Veracruz a následně přeložil do španělštiny. Původně byl publikován v mexickém časopise Uejkauitl Nauaueuejjtlajtoli roku 1982[139] a je určen malým dětem, které jsou v něm nabádány ke zbožnosti. „Que el que creó todas las cosas te conceda fortaleza, permanencia y vida; que no te entristezca nada. Crece, date a querer, el Creador te envió a la tierra no únicamente a caminar, no únicamente a pasear. Has de ofrendar tus flores al que hizo todas las cosas.“[140] Zdá se téměř nemožné, že tato slova zaznívala ještě ve 20. století. Starobylá tradice v nich rezonuje plnou silou, jako by je opravdu pronášeli předkolumbovští obyvatelé, kteří byli rovněž přesvědčeni o všemohoucnosti svých božstev.

V promluvách určených novomanželům se již podstatně větší měrou odráží soudobý způsob života, i když i jejich tón je určitým způsobem srovnatelný s původními *huehuetlatolli*. V roce 1950 je znamenal profesor Miguel Barrios Espinosa na základě přednesu Arcadia Sáncheze v obci Xaltocan ve státě Mexiko.[141] Hlavní důraz je v nich kladen na mírumilovné soužití a plnění všech manželských povinností. Mladá žena má mít na paměti následující ponaučení: „Cuando vayas al lado del hombre, no te enojes con lo que te ordena: si va a trabajar, cuando venga ten lo que comerá, nomás lo esperas.“[142] Budoucímu manželovi pak otec připomíná: „¿Cómo vas a conducir a la mujer? Pues mira cómo vamos aquí, no vayas a cometer una tontera con tu mujer, porque vendrá (a recaer) en nosotros una culpa… Mira, hombre: no quiero que la hagas sufrir a la mujer (por) lo

[139] Cf. Ibid., s. 144.
[140] Ibid., s. 153. Překl. aut.: „Nechť ti ten, který vše stvořil, poskytne sílu, vytrvalost a život, nechť tě nic nezarmoutí. Povznes se, oddej se horlivosti, Stvořitel tě neseslal na zem, aby ses jen procházel, aby ses jen potloukal. Máš obětovat své květy tomu, který vše stvořil.“
[141] Cf. Ibid., s. 143.
[142] Ibid., s. 147. Překl. aut.: „Až budeš po boku muže, nehněvej se kvůli tomu, co ti přikáže. Pokud půjde pracovat, čekej ho a měj připravené jídlo, až se vrátí.“

que ella quiera; la encontraste para que le des lo que ella quiere.“[143] Nechybí ani rady, jak se chovat v roli rodičů: „Cuando lleguen a tener hijos: ¿qué les van a decir? Les deben dar un consejo bueno.“[144] Mladý pár je tímto způsobem upozorňován na nutné udržování tradic.

Terénní výzkum, zaměřený na vitalitu nahuatlu, doktorandky FF UK Venduly Hingarové, který prováděla na podzim roku 2007 v oblasti Huasteca ve státě Veracruz, přinesl přímý doklad existence *huehuetlatolli* i ve 21. století. Početný obrazový i zvukový materiál zachycuje také současné projevy. Jako příklad uvádím koncept proslovu[145] nově zvoleného starosty, který mu pomáhal vypracovat jeden z hlavních informátorů (viz přílohu 1). I přes velmi zřetelný politický podtext můžeme tento dokument považovat za legitimní pokračování starobylé řečnické tradice, kterou je nutno s postupem doby modifikovat podle aktuální situace a reálných podmínek.

Na základě osobní zkušenosti Vendula Hingarová[146] rovněž potvrdila mezi nahuasky mluvícím obyvatelstvem obecnou zálibu v řečnění a zaznamenala četnost proslovů jak v rodinném prostředí, tak především ve veřejném životě (viz přílohu 2). Byla přítomna mnoha projevům, mimo jiné také ponaučením, která převážně v nahuatlu pronášeli rodinní příslušníci k budoucím novomanželům v den jejich zásnub, během nichž se ženichova rodina dostavila i s náležitými dary do domu nevěsty. Tuto událost se jí bohužel nepodařilo zaznamenat ve zvukové podobě, pouze v obrazové (viz přílohu 2). Díky těmto nejnovějším faktům můžeme tedy konstatovat, že několikasetletá tradice, jejíž kořeny sahají pravděpodobně hluboko do předkolumbovské doby, je stále živá. V některých případech byly věrně zachovány obsah i forma, v jiných případech došlo k určitým změnám, aktualizaci obsahu či zjednodušení výrazových prostředků. Je třeba připomenout, že *huehuetlatolli*, jež známe z díla Bernardina de Sahagún, byly pravděpodobně pronášeny příslušníky vyšších vrstev, kteří si zakládali na vytříbeném jazyce, zatímco dnešní nahuasky hovořící populaci tvoří zejména obyvatelé venkovských oblastí. Přestože nahuatl patří v rámci mezoamerického prostoru k jednomu

[143] Ibid., s. 149. Překl. aut.: „Jak se budeš chovat k ženě? Podívej se, jak to chodí tady. Ne abys své manželce provedl nějakou hloupost, protože na nás padne vina… Podívej, chlapče, nechci, abys ženu trápil za to, co bude chtít. Našel jsi ji, abys jí dal, co chce.“
[144] Ibid., s. 149. Překl. aut.: „Až budete mít děti, co jim řeknete? Měli byste jim dát dobrou radu.“
[145] Cf. nahrávka z listopadu 2007, osobní archiv V. Hingarové.
[146] Cf. osobní komunikace, červenec 2008.

z nejrozšířenějších indiánských jazyků, počet jeho uživatelů se postupně snižuje,[147] což může do určité míry ovlivnit i stylistické kvality projevů. Informátor Venduly Hingarové se při přípravě proslovu svěřil, že je třeba používat jednoduchých vyjádření, aby text byl srozumitelný pro co nejširší okruh posluchačů. Příznačná je rovněž skutečnost, že proslov je připravován paralelně v nahuatlu i ve španělštině.

Je tedy docela možné, že většina dnešních Nahuů má o dlouhé minulosti řečnického umění svých předků jen kusé, či dokonce žádné informace. I přesto mnohokrát nevědomky pokračují v tvůrčím procesu, obohacují ho svými zkušenostmi a jistě do něj přinášejí nové impulzy.

6. ZÁVĚR

Výchozím sekundárním pramenem diplomové práce byla kniha VI monumentálního díla *Historia general de las cosas de Nueva España* od španělského františkánského mnicha Bernardina de Sahagún, který se brzy po svém příchodu na americký kontinent začal věnovat shromažďování informací o zanikající předkolumbovské civilizaci. Kromě mnoha cenných poznatků vysoké výpovědní hodnoty o tamější domorodé společnosti zanechal téměř čtyři desítky řečnických projevů, které dnes označujeme nahuaským výrazem *huehuetlatolli.* Pokusila jsem se interpretovat tyto texty jako nedílnou součást nahuaské literatury, prokázat jejich věrohodnost a na základě jejich obsahu a jazyka částečně zachytit skutečnost, kterou reflektují.

Vzhledem k užívání nahuatlu jako tzv. lingua franca na rozsáhlém území předkolumbovské Mezoameriky jsem zvolila pro označení slovesné tvorby v tomto jazyce slovní spojení nahuaská literatura místo zavádějícího označení aztécká, abych se tak vyhnula možným nepřesnostem, s nimiž jsem se částečně setkala i v odborných studiích.

Region Střední Ameriky je místem, kde se zrodilo několik významných domorodých civilizací, z nichž některé dospěly k vytvoření písma jako nutnému předpokladu zaznamenání písemnictví. Nejbohatší a nejbližší evropskému pojetí

[147] Cf. Hingarová, Vendula. La vitalidad amenazada del náhuatl contemporáneo. *Ibero-Americana Pragensia*. 2006, vol. 40.

literatury byla slovesná produkce příslušníků nahuaského etnika, kterou jsem stručně charakterizovala v kapitole obsahující její klasifikaci a rovněž popis signifikantních rysů jednotlivých žánrů. Kromě *huehuetlatolli* se do současnosti zachovalo velké množství děl z básnické tvorby, déle také historické a náboženské texty. Většina těchto památek byla prvními katolickými misionáři a domorodými učenci zaznamenána na počátku koloniálního období nahuatlem psaným latinkou, v originální podobě se však dochoval jen nepatrný zlomek.

Bernardino de Sahagún při sběru materiálů pro *Florentský kodex* zvolil na svou dobu vskutku revoluční přístup, aby se tak vyhnul možným nepřesnostem. Veškeré podklady několikrát ověřil na různých místech a vždy u jiných informátorů. Na základě této skutečnosti, o které nás Sahagún podrobně informuje v prologu ke knize II, můžeme jím shromážděné informace považovat za věrohodné a texty *huehuetlatolli* za autentické. V předkolumbovské éře se tyto promluvy šířily především ústním podáním, i když nemůžeme s určitostí vyloučit ani písemnou formu. Vědecký přístup předních mexických badatelů, kteří se této problematice věnují, umožňuje zařadit zmíněné verbální projevy do kontextu tamějšího písemnictví. Tento postoj jsem podpořila rovněž náhledem ruského literárního teoretika Borise Tomaševského na slovesný materiál v širším slova smyslu.

Za velmi obtížné a komplikované považuji přesně definovat a datovat vznik *huehuetlatolli*. V tomto směru se nabízí několik rozdílných odborných názorů. Určit stáří ústně tradovaných textů je patrně nemožné, ale na základě dostupných relevantních informací a rovněž několika indicií v textech se přikláním k názoru, že se jedná o velmi archaická díla, vytvořená dlouho před conquistou. Tyto proslovy tvořily neoddělitelnou složku nahuaského života, obsahovaly nejčastěji ponaučení o správném chování určená zejména dětem a dospívajícím, ale i dospělým, a dokonce panovníkům, dále také nejrůznější prosby adresované bohům, připomínající modlitby. *Huehuetlatolli* měly rovněž povahu pozdravů a gratulací či proslovů spojených s důležitými okamžiky lidské existence – s narozením dítěte, uzavřením sňatku nebo smrtí. Jejich hlavním posláním bylo zejména formovat člověka ve všech rovinách jeho života, na prvním místě v oblasti náboženské, dále pak etické, společenské, veřejné a v neposlední řadě i soukromé. *Huehuetlatolli* rovněž odhalují bezpočet dalších podrobností jak o způsobu vnímání a myšlení tamních obyvatel, tak o jejich každodenním životě.

Všechny projevy jsou na první pohled formulovány podle jednotné kompozice. Využívají stejných jazykových prostředků, především typického paralelismu a difrasismu, představujících styčný bod mezi nahuaskou poezií a prózou, a mnoho dalších figur a tropů. Nepatrný stylový odstín zaznamenáme snad jen v proslovech k bohům a panovníkům, v nichž je poetičnost vystřídána exaltovaností. *Huehuetlatolli* tak můžeme považovat za osobitý a specifický umělecký útvar předkolumbovské Ameriky, neboť její tvorba nebyla ovlivněna žádnou jinou výrazně odlišnou kulturou. I přesto nacházíme obsahově podobná díla ve světové literatuře z různých časových období. Je to pochopitelné, neboť lidé měli vždy potřebu vychovávat a usměrňovat, vštěpovat vnějšímu okolí své názory, přesto ale přesvědčovací metoda Nahuů byla úzce spjata s jejich svébytným způsobem vyjadřování.

Řečnické umění původních obyvatel Mexika bylo natolik výjimečné, že již během 16. století upoutalo pozornost zejména některých španělských misionářů, kteří se ho rozhodli využít při šíření křesťanství mezi Indiány. Bernardino de Sahagún či Juan Bautista Viseo se snažili domorodce oslovit jejich jazykem i tehdejší formou projevů, a tak jim snáze vyložit a vtisknout do paměti křesťanskou věrouku. Z počátku koloniálního období známe i sbírky tradičních *huehuetlatolli*, ve kterých je již patrný sílící vliv nového náboženství. Tato přízeň věnovaná předkolumbovským jazykům a tradicím ale postupem doby a se změnou politických zájmů upadala, znovu se objevila až na počátku 20. století. O to překvapivější je zjištění, že prastarý zvyk řečnických projevů je mezi současnou nahuaskou populací stále živý.

RESUMEN

El presente trabajo, *Huehuetlatolli*: lecciones morales, no solamente, de los antiguos aztecas, ofrece un análisis de este género de la literatura nahua poco conocido, tratándolo desde varios puntos de vista. En la época precolombina fueron, con mucha seguridad, creaciones que se transmitían solamente por vía oral. Hoy día conocemos su forma más fiel gracias a la actividad de dos misioneros españoles, Andrés de Olmos y Bernardino de Sahagún, quienes llegaron a la región del actual México poco tiempo después de la Conquista y empezaron a interesarse por la cultura indígena con sus numerosas tradiciones. Los *huehuetlatolli*, así como otras informaciones sobre el antiguo modo de vivir en el Nuevo Mundo, nos han llegado a través de los sabios indígenas, que los sacaron de sus libros, los llamados códices, de los que se conserva hasta hoy día sólo un fragmento. Este trabajo se basa en los textos recogidos por Bernardino de Sahagún en el libro VI de su obra *Historia general de las cosas de Nueva España*.

El primer apartado, apoyándose en los trabajos de especialistas mexicanos e internacionales, ante todo de Ángel María Garibay, Miguel León-Portilla, José María García Quintana y Markéta Křížová, saca algunas conclusiones sobre la cultura nahua en general. Explica, por ejemplo, la relación de una de las tribus indígenas más conocidas de Anáhuac, los aztecas, con la dicha cultura y llama la atención sobre el uso incorrecto de los términos azteca y nahua, incluso en algunos trabajos especializados.

Uno de los capítulos está dedicado a la descripción de la actividad coleccionista de los dos misioneros arriba mencionados, para así explicar después la razón de haber elegido los materiales recogidos por Bernardino de Sahagún, como punto de partida de este trabajo. También plantea algunas preguntas sobre la veracidad de los *huehuetlatolli* transcritos de la forma oral con el sistema alfabético europeo, en lo cual trabajaron los misioneros españoles junto con los sabios indígenas. Ya a finales del siglo XVI, Sahagún recurrió a aplicar métodos científicos realmente modernos; primero hizo la recopilación del corpus en varios lugares de Nueva España y después examinó y verificó tres veces todos los datos con diferentes informantes. Este procedimiento permite la afirmación de que su obra representa hasta hoy día una de las fuentes principales sobre el México

Antiguo. En cuanto a los casi cuarenta textos de *huehuetlatolli* que contiene el libro VI, podemos deducir que estamos ante creaciones literarias auténticas.

El capítulo siguiente ofrece una breve introducción al sistema educativo del México precolombino, que influyó considerablemente en la transmisión, no solamente, de los textos analizados a continuación. A fin de presentar el panaroma literario nahua en su totalidad, cuya parte integrante fueron también los *huehuetlatolli,* exponemos su clasificación con algunos rasgos característicos.

La parte principal del trabajo está dedicada a la temática de las pláticas, según la cual distinguimos varios grupos que ofrecen numerosas informaciones, no sólo del asunto examinado, sino también sobre la vida cotidiana de los nahuas, sobre las ocasiones especiales a lo largo de la vida y, además, sobre sus conceptos religiosos, morales, así como también filosóficos. Cada autor suele proponer su clasificación propia de los *huehuetlatolli*, o conforme a su temática o al hablante. Aquí ofrecemos la combinación de ambos enfoques y nombramos cuatro grupos principales. El primero representa coloquios religiosos a modo de oraciones, en los cuales los sacerdotes, y también las autoridades, se dirigían a las numerosas deidades antiguas, pidiéndoles favor o expresando gracias. El siguiente grupo lo forman las amonestaciones que los padres hacían a los hijos durante su infancia y adolescencia, tratando de imponerles de esta manera las normas de comportamiento correctas, apartarles de todo lo malo y enseñarles el arte de hablar bien, el cual los antiguos nahuas apreciaban mucho. Las bodas significaron para ellos la transición imaginaria entre la adolescencia y la madurez. Consistían en varios actos previos a la ceremonia propiamente dicha, con sus correspondientes fiestas, en las que no podían faltar discursos retóricos llenos de consejos e instrucciones para los novios. El último grupo de los *huehuetlatolli* está compuesto por las pláticas relacionadas con el nacimiento y todos los rituales vinculados a este suceso. La variedad temática no impide el empleo de algunos motivos que encontramos muy a menudo en cada uno de los grupos, por ejemplo, el camino penoso como símbolo de la vida humana.

En lo que se refiere a la composición y a los procedimientos estilísticos de los discursos, averiguamos que, a pesar de los diversos temas, el uso de ellos era en alto grado semejante. Cada plática empezaba por un apóstrofe bastante extenso en el cual solía estar presente uno de los recursos más característicos, tanto para la prosa como para

la poesía nahua, el llamado difrasismo, o sea, dos o más metáforas seguidas, empleadas a fin de expresar una sola idea. La estrecha vinculación de los *huehuetlatolli* con las formas poéticas en general supone el uso de una gran riqueza de tropos, varios tipos de metáforas y metonimias. Entre las figuras destaca el paralelismo, la interrogación retórica y la gradación. La única diferencia, aunque muy sutil, la percibimos en el tono de las pláticas. Mientras que en los textos que se dirigen a los niños y a sus madres es muy poético, en los que están destinados a las deidades o al gobernante, en la sociedad nahua el representante de dios en la tierra, se muestra mucha exaltación religiosa. Con todos sus rasgos enumerados, los *huehuetlatolli* constituyen una creación literaria peculiar y específica de la América precolombina, puesto que ninguna cultura lejana influyó en ella. A pesar de lo dicho encontramos en las literaturas de otras épocas y otros lugares obras semejantes por lo menos en lo que se refiere a su contenido, lo cual podemos explicarlo por la necesidad del ser humano de imponer a los demás sus propios puntos de vista. Sin embargo, estos discursos persuasivos de los antiguos nahuas estaban estrachamente relacionados con un lenguaje poético y un modo de elaboración singulares.

El arte retórico de los indígenas mexicanos era tan excepcional que ya durante el siglo XVI llamó la atención de algunos españoles, sobre todo de los misioneros, quienes decidieron emplearlo para facilitar así la evangelización. Bernardino de Sahagún y Juan Bautista Viseo, entre otros, intentaron dirigirse a los nativos en su lengua y por medio de su antiguo modo de hablar, procurando explicar y acercarles las nuevas ideas religiosas. Desde los principios de la época colonial conocemos también varias colecciones de *huehuetlatolli* tradicionales, pero la mayoría de ellas refleja ya una clara influencia del cristianismo. La protección inicial fue disminuyendo según los cambios de la política oficial de la Corona española, hasta el período de la Independencia, durante el cual las lenguas y tradiciones indígenas llegaron a representar un obstáculo para el desarrollo de un estado moderno. El cambio de enfoque apareció tan solo a principios del siglo XX.

Tanto o más sorprendente es el descubrimiento de la pervivencia de esta antigua costumbre entre los hablantes actuales del náhuatl. Ésta es también una de las razones por las que elegí este tema para mi trabajo de grado. Los cambios entre los *huehuetlatolli* tradicionales y las muestras más recientes los analicé gracias a los textos publicados en la revista mexicana, *Estudios de Cultura Náhuatl*, así como a los materiales que me facilitó

de su archivo privado Vendula Hingarová, una estudiante de doctorado de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad Carolina.

RÉSUMÉ

Diplomová práce „*Huehuetlatolli* - morální ponaučení nejen starých Aztéků“ analyzuje z několika různých hledisek tento méně známý literární žánr nahuaského písemnictví. Původní podobu pravděpodobně ústně tradovaných útvarů dnes známe díky sběratelské činnosti dvou španělských františkánských misionářů Andrése de Olmos a Bernardina de Sahagún, kteří se po příchodu do oblasti dnešního Mexika hned na samém počátku koloniálního období zajímali o domorodou kulturu a její tradice. K rozboru mi posloužily texty z knihy VI *Historia general de las cosas de Nueva España* od Bernardina de Sahagún.

V úvodních kapitolách jsou na základě odborných prací mexických i jiných zahraničních badatelů, zejména Ángela Maríi Garibaye, Miguela Leóna-Portilly, Markéty Křížové a dalších, vyvozeny obecné závěry o nahuaské kultuře a vztahu jednoho z nejznámějších předkolumbovských etnik Aztéků k tomuto fenoménu. Je zde také popsána sběratelská aktivita obou výše zmíněných misionářů a její výsledky. Následně jsou uvedeny argumenty, na jejichž základě byly jako podklad pro tuto práci vybrány texty v konečné podobě zpracované Bernardinem de Sahagún. Pro poskytnutí uceleného pohledu na nahuaské písemnictví, za jehož nedílnou součást jsou *huehuetlatolli* považovány, bylo rovněž nutné uvést jeho klasifikaci a některé základní charakteristiky.

Hlavní část práce je věnována tematickému, kompozičnímu a jazykovému plánu těchto originálních a svérázných literárních projevů nahuaského světa. Vzhledem k rozmanitosti obsahové i stylistické jsem dospěla k závěru, že *huehuetlatolli* nabízejí opravdu podrobný obraz tehdejší společnosti, z něhož můžeme vyčíst mnoho informací jak o každodenním životě i nevšedních událostech Nahuů, tak především o jejich náboženských, morálních a filozofických představách. Přestože *huehuetlatolli* tvoří poměrně homogenní skupinu v rámci nahuaské literární produkce, je třeba upozornit jak na tematické rozlišnosti, tak i na drobné stylistické nuance, které jsou determinovány konkrétním kontextem a rovněž adresátem promluvy.

Jedním ze zásadních důvodů, proč jsem se rozhodla zpracovat tuto kapitolu předkolumbovského písemnictví, bylo zjištění, že dávná tradice řečnických projevů nezanikla ani během prvotního dobyvatelského údobí spjatého s vyvracením kultury původních mexických obyvatel, ani v pozdější éře kolonie a nezávislého státu, ale dokonce ani v moderní době. Dodnes existuje mezi nahuasky mluvící populací i přesto, že její počet neustále klesá. Vývoj tohoto starobylého literárního útvaru a důležité změny, kterými za několik staletí prošel, jsem analyzovala na základě odborných článků a také terénního výzkumu a osobní výpovědi doktorandky FF UK Venduly Hingarové, která mi poskytla nejnovější informace ze svého osobního archivu.

RÉSUMÉ

The diploma thesis "*Huehuetlatolli* – moral lessons not only of the old Aztecs" examines this rather unknown genre of Nahua literature from various viewpoints. The original form of these probably only orally transmitted traditions is nowadays known due to the records made by two Spanish Franciscan missionaries Andrés de Olmos and Bernardino de Sahagún. Both of them started showing interest in the indigenous cultures and traditions immediately after arriving in the area of the present Mexico at the beginning of the colonization period. The analysis presented in this work is based on the Volume VI of the book *Historia general de las cosas de Nueva España* written by Bernardino de Sahagún.

The introductory chapters offer a rather general description of Nahua culture and its relationship to the most famous pre-Columbian ethnic group – the Aztecs. This information was largely obtained through the study of texts of both Mexican and foreign scholars such as Ángel María Garibay, Miguel León-Portilla, Markéta Křížová, and others. The text also mentions how the missionaries Andrés de Olmos and Bernardino de Sahagún collected the texts. I also provide arguments why I chose texts edited by Bernardino de Sahagún as a source of this thesis. Additionally, it was also important to classify and mention the main characteristics of the Nahua literature because *huehuetlatolli* are considered as its integral component.

The main part of this work is dedicated to the thematic, compositional and linguistic analysis of the original and specific literary expressions of the Nahua world. Due to the diversity of content and style of *huehuetlatolli* I came to the conclusion that this literature genre offers a detailed picture of the society of the period. This enables us to learn a lot about Nahua every day life and their important events as well as about their notions of religion, morality and philosophy. Although, the *huehuetlatolli* form a very homogenous group within the Nahua literature, it is also necessary to emphasize differences in themes, as well as fine nuances in their according to the addressee of the speech.

One of the main reasons why I decided to write my thesis on this theme was a finding that this ancient oral tradition did not become extinct. It survived the initial period of the conquest bringing the destruction of the culture of the indigenous people of Mexico, as well as the times of colonization and the independent state. Among the Nahua speaking population whose number has been, however, rapidly decreasing, it persists even until today. I was able to describe the development that this ancient literary genre has undergone over the period of hundreds of years by thoroughly analyzing several publications that have been written on this topic. I also used information kindly provided by Vendula Hingarová (currently working on her doctoral thesis at the Faculty of Arts at the Charles University in Prague) who carried out her field research among the Nahua-speaking people.

BIBLIOGRAFIE

Primární literatura:

Huehuetlahtolli. Testimonio de la antigua palabra. Přeložil Librado Silva Galeana. México: Fondo de Cultura Económica, 1991.

SAHAGÚN, Bernardino de. *Historia general de las cosas de Nueva España Texto impreso.* México: Porrúa, 1975.

——— *El México antiguo (Selección y reordenación de la Historia general de las cosas de Nueva España de fray Bernardino de Sahagún y de los informantes indígenas).* Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1981.

——— *Hablan los aztecas. Historia general de las cosas de Nueva España. Fray Bernardino de Sahagún y los informantes aztecas.* Barcelona: Tusquets Editores, 1985

Sekundární literatura:

ALCINA FRANCH, José. *Códices mexicanos.* México: UNAM, 1992.

CARRASCO, Davíd. *Náboženství Mezoameriky.* Přeložily Kateřina Březinová, Jana Zvěřinová. Praha: Prostor, 1998.

ARISTOTELES. *Poetika. Rétorika. Politika.* Přeložili Miroslav Okál, Peter Kuklica. Bratislava: Tataran, 1980.

CASO, Antonio. *El pueblo del sol.* México: Fondo de Cultura Económica, 1953.

CAROCHI, Horacio. *Grammar of the Mexican language.* Přeložil James Lockhart. Stanford: Stanford University Press, 2001.

CORREA, Pedro. *La cultura literaria de los aztecas.* Madrid: Ediciones Clásicas, 1994.

FERNÁNDEZ, Adela. *Diccionario ritual de voces nahuas.* México: Panorama, 2004.

——— *Dioses prehispánicos de México*. México: Panorama, 1999.

GARIBAY, Ángel María. *Historia de la literatura náhuatl.* México: Porrúa, 2000.

——— *Panorama literario de los pueblos nahuas.* México: Porrúa, 1996.

——— *Veinte himnos sacros de los nahuas.* México: UNAM, 1958.

HERNÁNDEZ, Natalio. *El despertar de nuestras lenguas.* México: Editorial Diana, 2002.

KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina; KRÁTKÝ, Čestmír. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky.* Praha: Libri, 2001.

KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Aztékové*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005.

LEÓN-PORTILLA, Miguel. *Aztécká filozofie. Myšlení Nahuů na základě původních pramenů.* Přeložila Eva Mánková. Praha: Argo, 2002

——— *Cantos y crónicas del México antiguo.* Madrid: Historia 16, 1986.

——— *El destino de la palabra.* México: Fondo de Cultura Económica, 1996.

——— *Literatura del México antiguo.* Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1978.

——— *Los antiguos mexicanos a través de sus crónicas y cantares.* México: Fondo de Cultura Económica, 1997.

——— *Toltecáyotl. Aspectos de la cultura náhuatl.* México: Fondo de Cultura Económica, 1995.

——— *Trece poetas del mundo azteca.* México: UNAM, 1967.

LÓPEZ AUSTIN, Alfredo. *La educación de los antiguos nahuas.* México: Consejo Nacional de Fomento Educativo, 1985.

MORGAN, Lewis; BANDELIER, Adolph. *México antiguo.* Přeložily Stella Mastrangelo, Josefina Anaya. México: Siglo XXI Editores, 2003.

OLMOS, Andrés de. *Arte de la lengua mexicana Texto impreso.* Madrid: Cultura Hispánica, 1993.

PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy.* Olomouc: Rubico, 2000.

SULLIVAN, Thelma. *Compendio de la gramática náhuatl.* México: UNAM, 1983.

TODOROV, Tzvetan. *Dobytí Ameriky. Problém druhého.* Přeložila Kateřina Lukešová. Praha: MF, 1996.

TOMAŠEVSKIJ, Boris. *Teorie literatury.* Přeložili Renáta a Karel Štindlovi. Praha: Lidové nakladatelství, 1970.

VAILLANT, George C. *La civilización azteca.* Přeložili Samuel Vasconcelos a Margarita Montero. México: Fondo de Cultura Económica, 1995.

VRHEL, František; KAŠPAR, Oldřich. *Texty nativní Iberoameriky. Předkolumbovské literatury.* Praha: SPN, 1978.

Časopisy:

GARCÍA QUINTANA, María José. Los *huehuetlahtolli* en el Códice florentino. *Estudios de Cultura Náhuatl*, 2000, vol. 31.

——— Historia de una *Historia. Estudios de Cultura Náhuatl,* 1999, vol. 29.

JOHANSSON, Patrick K. La *Historia general* de Sahagún. De la voz indígena al capítulo 15 del libro XII: las tribulaciones editoriales de un texto. *Estudios de Cultura Náhuatl*, 1999, vol. 29.

LEÓN-PORTILLA, Miguel. Yancuic tlahtolli: Palabra nueva. *Estudios de Cultura Náhuatl,* 1986, vol. 18.

RAMÍREZ, Cleofas; DAKIN, Karen. Huehuetahltolli de Xalitla, Guerrero: Una visita para pedir la novia. *Tlalocan,* 1980, vol. VIII.

HINGAROVÁ, Vendula. La vitalidad amenazada del náhuatl contemporáneo. *Ibero-Americana Pragensia*. 2006, vol. 40

Sborníky:

LASTRA DE SUÁREZ, Yolanda; HORCASITAS, Fernando. La lengua náhuatl de méxico. In *América Latina en sus lenguas indígenas.* Ed. Bernard Pottier. Caracas: Monte Ávila Editores, 1983.

Elektronické dokumenty:

BAUDOT, Georges. Los huehuetlatolli en la cristianización de México: Dos sermones en lengua náhuatl de fray Bernardino de Sahagún. *Anales de literatura hispanoamericana,* 1980, vol. 9. [online]. [cit. 2008-08-01]. Dostupné z: <http://www.dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo899117>

GINGERICH, Willard P. A Bibliographic Introduction to Twenty Manuscripts of Classical Nahuatl Literature. *Latin American Research Review,* 1975, vol. 10, n. 1. [online]. [cit. 2008-08-06]. Dostupné z: <http://www.jstore.org/stable/2502581>

Ostatní zdroje:

Osobní archiv Venduly Hingarové

PŘÍLOHA 1

Propuestas

In mo maseualikni Martin Nikolas, tlen nema ki tokaxtijtokej in mo Presidente Municipal, ki neki:

- Ma ti pixtokaj kuali to ojtli
- Ma kuali tex pojtikaj
- Ma kuali mo maxtikaj to kouceaj
- Ma ax onka tlasoli kampaueli
- Ma mo tekimakakaj siuamej
- Ma ax poliu to tlajtol
- Ma ki piakaj milatekitiauaj nochi tlapeleuili
- Ma ti mo mokuitlauikoj

Su hermano y amigo Martin Nicolas quien ??? han elegido como su presidente. Desea:

- que tengamos mejores caminos
- que sea atendida nuestra salud
- que nuestros hijos reciban una educación digna
- que la basura no contamine nuestro pueblo
- que las mujeres tengan proyectos productivos
- que no se pierda nuestra lengua, nuestras costumbres y tradiciones
- que el campo tenga más apoyo
- que haya más seguridad en el municipio

Návrhy

Vaš bratr a přítel, Martin Nicolás, kterého jste zvolili za svého starostu, si přeje:

- abychom měli lepší cesty
- aby nám byla poskytnuta zdravotní péče
- aby naše děti měly přístup k důstojnému vzdělání
- aby město nebylo znečištěno odpadky
- aby ženy uskutečňovaly produktivní plány
- aby náš jazyk, zvyky a tradice neupadly v zapomnění
- aby byl venkov více podporován
- aby bylo město bezpečnější

PŘÍLOHA 2

Proslov určený budoucím manželům (mladí lidé v pravé části fotografie) u příležitosti jejich zasnoubení.
(Osobní archiv Venduly Hingarové)

Projev během veřejného shromáždění s představiteli města.
(Osobní archiv Venduly Hingarové)

Projev během neoficiálního setkání obyvatel města.
(Osobní archiv Venduly Hingarové)